

Yksinpuhelua vai dialogia?

Kääntäjän ja lukijan suhteesta ja sen vaikutuksesta
käännöstyöhön

Iisa Oikarinen
Tampereen yliopisto
Kieli- ja käännöstieteiden laitos
Käännöstiede (englanti)
Pro gradu -tutkielma
Marraskuu 2007

Tampereen yliopisto
Käännöstiede (englanti)
Kieli- ja käännöstieteiden laitos

OIKARINEN, IISA: Yksinpuhelua vai dialogia? Kääntäjän ja lukijan suhteesta ja sen vaikutuksesta käännöstyöhön

Pro gradu -tutkielma, 66 s. + liite, 2 s. + englanninkielinen tiivistelmä, 7 s.
Syksy 2007

Tämän tutkimuksen tarkoituksena on tarkastella kääntäjän ja lukijan suhdetta kääntäjän perspektiivistä ja selvittää, millä tavalla kääntäjän ja lukijan suhde vaikuttaa käännöstyöhön. Tutkimus pohjaa sekä aikaisempaan käännöstieteelliseen tutkimukseen lukijasta ja lukijan roolista että ammattikäntäjien omaan näkökulmaan. Tutkimusta taustoittavista teorioista nousevat esiin etenkin funktionaaliset teorit, kuten skoposteoria, joiden suhtautuminen kääntämiseen aktiivisena, monipuolisena toimintana on hyvin lähellä myös tämän tutkimuksen lähtöoletusta. Tutkimus ei kuitenkaan liity pelkästään yhteen teoriaan, vaan kyse on laaja-alaisemmasta työstä, jolla on myös yhteys kääntämisen käytäntöön.

Yksi osa tutkimusta on kääntäjien parissa toteutettu kysely, jossa seitsemää ammattikäntäjää pyydettiin pohtimaan omaa suhtautumistaan ja suhdettaan lukijaan ja sitä, miten lukija vaikuttaa käännöstyöhön. Tutkimuksessa tulee ilmi, että kääntäjät todella ajattelevat lukijaa kääntäessään ja että lukija vaikuttaa käännöstyöhön. Lukijan olemassaolo toimii myös motivaatiotekijänä kääntäjälle. Toisaalta kyselyn tulokset tuovat esiin myös sen, että lukijan vaikutus ei aina ole niin suuri kuin mitä tutkimuksen lähtöoletus on antanut ymmärtää. Lukijan huomioonottaminen saattaa muuttua pelkäksi rutiiniksi tai sitten kääntäjä priorisoi muita asioita, kuten lähtötekstin kirjoittajaa, lukijaa enemmän.

Kääntäjän ja lukijan suhde on tämän tutkimuksen valossa edelleen hyvin yksipuolinen. Kommunikointi osapuolten välillä on enemmän yksinpuhelua kuin dialogia, ja se, miten hyvin kääntäjä pystyy lukijan ymmärrystä ennakoimaan, on lähinnä oletusten varassa. Vain harvoin kääntäjä ja lukija pystyvät olemaan yhteydessä suoraan ilman välikäsiä. Tutkimuksessa tulee ilmi, että välimatka kääntäjän ja lukijan välillä voi olla yksi syy siihen, että jotkut kääntäjät vähättelevät lukijan merkitystä käännöstyölle. Kääntäjät myös toivoisivat aktiivisempaa ja vuorovaikutteisempaa suhdetta lukijoihinsa.

Avainsanat: kääntäjä, käännöksen lukija, lukijasuhde, käännösprosessi, kyselytutkimus

Sisällys

1. JOHDANTO.....	1
1.1. Yleistä tästä tutkimuksesta.....	2
1.1.1. Tutkimuksen tavoitteet.....	2
1.1.2. Tutkimusraportin rakenne.....	4
1.2. Erityistä: keskeiset käsitteet.....	5
1.2.1. Kohdeyleisö, lukija, vastaanottaja.....	6
1.2.2. Oletuslukija ja oletustilanne.....	7
1.2.3. Käännösprosessi.....	8
2. TAUSTAA: KÄÄNNÖSTUTKIMUKSEN HISTORIAA JA TULEVAISUUTTA.....	10
2.1. Lukijan rooli käännöstieteellisessä keskustelussa.....	11
2.2. Tutkimuksen nykysuunta ja tulevaisuus.....	14
3. KÄÄNNÖKSEN SYNTY: KUKA, MITÄ, MITEN.....	21
3.1. Mitä kääntäminen on?.....	21
3.2. Kääntäminen prosessina.....	25
3.3. Kohdeyleisön vaikutuksesta.....	28
4. YKSINPUHELUA VAI DIALOGIA?.....	32
4.1. Lukijan rooli.....	33
4.2. Oletuslukijasta.....	36
4.3. Yksinpuhelua vai dialogia: kääntäjän ja lukijan suhde.....	38
4.4. Kääntäjän näkyvyys.....	41
5. KÄÄNTÄJIEN NÄKEMYKSIÄ LUKIJASUHTEESTA: KYSELY.....	44
5.1. Kyselyn tausta.....	45
5.2. Kyselyn toteutus.....	46
5.3. Vastaajista.....	47
5.4. Kyselyn tulokset.....	49
5.4.1. Lukija kääntäjän mukana.....	49
5.4.2. Kuka on lukija?.....	52

5.4.3. Kääntäjän ja lukijan suhde.....	53
5.4.4. Entä oletuslukija?.....	55
5.5. Yhteenvetoa ja johtopäätöksiä.....	57
6. LOPUKSI.....	60
LÄHTEET.....	64

LIITE: kyselylomake

SUMMARY IN ENGLISH

1. Johdanto

Mitä kääntäminen on? Minkälainen on käännösprosessi? Mikä kaikki käännöksen lopputulokseen vaikuttaa? Mikä siihen saa vaikuttaa, minkä pitäisi? Kääntämisen määrittely on ollut jo yli puoli vuosisataa yksi käännöstieteen tutkimuksen keskipisteistä, ja eri tutkijat ovat pyrkineet vastaamaan kysymykseen ”mitä kääntäminen on?” omista näkökulmistaan (Tymoczko 2005: 1083). Perinteisesti kääntäminen on nähty lingvistisenä toimintana, jossa kääntäjä yksinkertaisesti korvaa lähtökielen yksiköt kohdekielen yksiköillä (Longa 2004: 207). Tässä näkemyksessä ei ole annettu paljonkaan tilaa käännökseen ja kääntämiseen vaikuttaville ulkopuolisille tekijöille, vaan painopiste on ollut lähtötekstin uskollisessa toistamisessa. Käännöstieteen nykykäsityksen lähtökohdista kääntäminen nähdään monimuotoisempana prosessina, johon vaikuttavat useat asiat lingvististen seikkojen lisäksi (mts. 203, 207). Tällaisia asioita voivat olla esimerkiksi kulttuurinen konteksti ja maailmankuva – niin kohdetekstin kirjoittajan, kääntäjän kuin lukijankin – sekä vallitsevat kääntämisen periaatteet

Edellä esiin nostetut kysymykset ovat tarkoituksella hyvin laajoja ja ne kattavat koko käännöstieteen tutkimuksen laajan kentän. Tämän tutkimuksen tarkoitus ei ole löytää täydellisiä, kaikenkattavia vastauksia näihin kysymyksiin, vaan mahdollisuuksien mukaan tuoda aiemmin esitettyihin vastauksiin jotain lisää, samalla kun se pyrkii vastaamaan tarkemmin rajattuihin, tämä tutkimuksen kannalta aiheellisimpiin kysymyksiin. Kysymykset siitä, mitä kääntäminen on ja mikä siihen vaikuttaa taustoittavat kuitenkin hyvin myös tämän tutkimuksen keskeisintä kysymystä kääntäjän ja lukijan suhteesta: mikä rooli ja merkitys käännöksen lukijalla on käännösprosessissa. Lähtöoletukseni on ollut, että kääntäminen on aktiivista, monipuolista toimintaa – prosessi, johon vaikuttavat useat asiat, kuten kääntäjän näkemys lukijasta. Tarkoitukseni on tämän tutkimuksen avulla selvittää, minkälaisena ja millä tavalla lukija käytännössä kääntäjälle näyttäytyy ja myös yrittää mahdollisesti tarkastella, mitä kääntäjän ja lukijan suhde voi kertoa meille kääntämisestä.

1.1. Yleistä tästä tutkimuksesta

1.1.1. Tutkimuksen tavoitteet

Tämän tutkimuksen tavoite on tarkastella kääntäjän ja käännöksen lukijan suhdetta kääntäjän näkökulmasta ja tutkia sitä, miten kääntäjä tämän suhteen kokee. Keskeisessä osassa on myös se, miten tämä suhde ja etenkin kääntäjän näkemys lukijasta vaikuttaa käännökseen ja käännöstyöhön. Pysin etsimään vastauksia näihin kysymyksiin sekä käännöstieteellisen kirjallisuuden ja aikaisempien tutkimusten kautta että tätä tutkimusta varten tekemäni kyselyn avulla. Kyselyssä pyysin ammattikäytäjiä pohtimaan omaa suhdetta lukijoihinsa ja sitä, miten he itse näkevät tämän suhteen vaikuttavan omaan käännöstyöhönsä. Kyselyn toteuttamisesta ja sen tuloksista lisää luvussa viisi. Kysely lähtee siitä oletuksesta, että kääntäjän näkemys tulevasta lukijasta vaikuttaa hänen työhönsä, ja kysymyksenasettelu – kuten koko tutkimusasetelmakin – on siis tämän oletuksen mukainen.

Tämän tutkimuksen kaksi tärkeintä näkökohtaa ovat toisaalta oletuslukijan, eli kääntäjän lukijasta luoman kuvan (ks. alaluvut 1.2.2. ja 4.2. alla), käsite ja toisaalta kysymys siitä, perustuuko kääntäjän ja lukijan suhde dialogiin vai yksinpuheluun. Tämä perspektiivi käännöksen lukijaan on uusi ja myös tästä syystä mielenkiintoinen ja mielestäni perustellusti tutkimuksen arvoinen. Aikaisemmin kääntäjän ja lukijan suhdetta on tutkittu vähän ja lähinnä osana muuta tutkimusta. Lukijan (vastaanottajan) näkökulmaa käännöksiin on tutkittu jonkin verran esimerkiksi reseptiotutkimuksissa (esim. Leppihalme 1997, Tuominen 2002), mutta tämäkin tutkimuksen osa-alue on vielä suhteellisen tuore. Kohdeyleisön merkityksestä käännökselle on myös tehty joitakin tutkimuksia, joissa on tutkittu samasta alkutekstistä eri kohdeyleisölle (esim. lapset, aikuiset) tehtyjä käännöksiä. Näissä tutkimuksissa päätelmät tuloksista on kuitenkin jouduttu tekemään käännösprosessin valmiin tuotteen perusteella eikä

tutkimuksissa ole voitu useinkaan vastata kysymykseen, miksi kääntäjä on tehnyt ratkaisun, jonka on tehnyt. Näin ollen mahdollisista kääntäjän syistä on siis voitu vain tehdä oletuksia. Kääntäjän ratkaisujen tutkimista kääntäjän näkökulmasta, kuulemalla itse kääntäjää, on tehty jonkin verran. Käännösprosessia on tutkittu esimerkiksi protokollatutkimuksella, ja jonkin verran on myös tehty haastattelututkimuksia (Vehmas-Lehto 1999: 131–132). Näissä tutkimuksissa ei kuitenkaan ole keskitytty kääntäjän ja lukijan suhteeseen, vaan muihin käännösprosessin aspekteihin.

Koska tämäkin tutkimus on mitoiltaan rajoitettu, on tutkimuskysymysten rajaaminen ollut pakollista, eikä tutkimus näin ollen pyri vastaamaan kaikkiin kääntäjän ja käännöksen lukijan suhteeseen liittyviin kysymyksiin. Tutkimuksen pääpaino on tästä syystä juuri kääntäjän näkökulmassa, ja lukijan näkökulmaa on lähinnä vain sivuttu. Tämä myös toimii mielestäni sopivana rajauksena tälle työlle. On myös muistettava, että käännösprosessiin vaikuttavia seikkoja on toki muitakin kuin pelkästään kääntäjän ja lukijan suhde (kuten toimeksianto, toimeksiantaja, aika ja raha), mikä tulee lyhyesti esiin myös tässä työssä. Tämän tutkimuksen mittakaavassa on mielestäni kuitenkin ollut mielekästä keskittyä syventyvästi vain tähän yhteen seikkaan, joten muiden seikkojen merkitystä kääntäjälle ja käännökselle en aio tutkia tässä tutkimuksessa tarkemmin. Tästä samasta syystä olen rajannut myös teettämäni kyselyn osanottajista pois av-kääntäjät, koska av-kääntämisen erityiskysymykset olisivat mielestäni vaikeuttaneet keskittymistä tämän tutkimuksen kannalta olennaisimpiin kysymyksiin. Av-kääntäjien ja heidän lukijoidensa suhde on kuitenkin mielestäni erittäin mielenkiintoinen aihe esimerkiksi jatkotutkimukseen kääntäjän ja lukijan suhteesta.

On myös tärkeää muistuttaa, että kyseessä on pikemminkin deskriptiivinen kuin normatiivinen tutkimus. Tutkimuksessa käydään läpi kääntäjän ja lukijan suhdetta ja esitetään mahdollisia puutteita tämänhetkisessä tilassa sekä mahdollisia parannuksia tilanteeseen. Tarkoitus ei ole kuitenkaan antaa ohjeita siitä, millainen

suhde kääntäjällä ja lukijalla tulisi olla, eivätkä tässä tutkimuksessa esitetyt väitteet ja mielipiteet välttämättä ole sovellettavissa kaikkeen kääntämiseen, eikä niiden ole tarkoituskaan olla universaaleja. Tässä tutkimuksessa pääpaino on kääntäjän ja lukijan suhteen **kuvaamisella** sellaisena kuin se tällä hetkellä nähdään niin käännöstieteellisessä keskustelussa kuin käytännön työelämässä.

Koen tällä tutkimuksella olevan merkitystä sekä käännöstieteelle että käytännön käännöstyölle. Tutkimus on laajuudeltaan rajattu, mutta se pyrkii etsimään vastauksia kysymyksiin siitä, mitä kääntäminen on ja minkälainen kääntäjän ja lukijan suhde on ja onko tätä suhdetta mahdollista parantaa (ja onko siihen tarvetta). Tärkeänä tavoitteena tällä tutkimuksella on avata näitä kysymyksiä etenkin kääntäjän näkökulmasta ja tuoda esille kääntäjän työtä käytännössä. Tämän tyyppisestä tutkimuksesta on mielestäni myös hyötyä käännöksen lukijalle, tutkimushan perustuu osaltaan lukijan ”näkyttömään” vaikutukseen käännökseen. On mielenkiintoista nähdä, minkälainen rooli lukijalla loppujen lopuksi onkaan käännöksen lopulliseen muotoon – tietämättään ja tahtomattaankin.

1.1.2. Tutkimusraportin rakenne

Työn alussa pyrin rakentamaan tutkimukselle teoriataustan, joka pohjautuu niin käännöstieteellisen kirjallisuuden kuin aiheeseen liittyvien aikaisempien tutkimusten varaan. Luvussa kaksi kartoitetaan käännöstieteellisen tutkimuksen suuntaa: minkälaista tutkimusta on tehty ja missä tilanteessa tällä hetkellä (ja mahdollisesti tulevaisuudessa) ollaan. Luvun tarkoitus on taustoittaa tätä työtä tuomalla esiin, miten tutkimus on muuttunut aikojen saatossa, minkälaisiin asioihin käännöstieteessä on keskitytty ja minkälaisiin asioihin siinä keskitytään tällä hetkellä. Haluan etenkin tuoda esille sen, miten käännöksen lukijaa on käsitelty vuosien varrella käännöstieteellisessä keskustelussa. Luku kolme keskittyy etsimään vastauksia siihen, mikä tekee kääntämisestä toimintana

sellaista, että eri asiat, kuten kääntäjän ja lukijan suhde, voivat siihen vaikuttaa. Lähestyn asiaa muun muassa funktionaalisten teorioiden kautta, ja pyrin luomaan eräänlaisen kokonaiskuvan siitä monimuotoisesta prosessista, joka kääntäminen on, ja paikallistamaan sen, miten prosessin eri toimijat siihen vaikuttavat. Luvussa neljä keskityn lähemmin käänösprosessin toimijoihin ja heidän suhteeseensa – keskiössä etenkin kääntäjän ja lukijan suhde. Painopisteessä on myös oletuslukijan rooli käänösprosessissa. Luvussa viisi työn näkökulma vaihtuu, ja esiin nousee tutkimuksen empiirinen puoli. Kyseisessä osassa tarkoitus on tutkimusta varten tehdyn, kääntäjien parissa toteutetun kyselyn avulla tuoda mukaan myös käytännön näkökulmaa tutkimuksen keskeisiin kysymyksiin. Työn viimeisessä luvussa pyrin yhdistämään tutkimuksen teoreettisen että empiirisen puolen ja tuon esille tutkimustuloksista mahdollisesti vedettävät johtopäätökset ja jatkotutkimusmahdollisuudet.

Tämän kyseisen luvun lopuksi esittelen vielä työn keskeisimmät käsitteet ja niiden merkityksen tässä tutkimuksessa.

1.2. Erityistä: keskeiset käsitteet

Tutkimuksessa käytetty käsitteistö on pääasiassa hyvin perinteistä käänöstieteellistä sanastoa, joka on lähtökohtaisesti hyvin yleistajuista. Toisaalta käänöstieteellinen terminologia ei ole kuitenkaan täysin vakiintunutta, ja käsitteistön päällekkäisyyttä esiintyy. Hyvänä esimerkkinä tästä on juuri käänöksen vastaanottamista koskevat käsitteet, kuten *käänöksen lukija*, *käänöksen vastaanottaja* ja *kohdeyleisö*. Kaikki edellä mainitut käsitteet voivat periaatteessa tarkoittaa samaa, mutta niillä on myös tiettyjä sävyeroja. Tässä tutkimuksessa olenkin halunnut erottaa nuo termit toisistaan ja vetää selkeät rajat niiden käytölle, koska kyseiset termit ovat keskeisiä tämän työn kannalta ja pienetkin sävyerot voivat läheltä tarkasteltuna näyttäytyä suurina. Tässä luvussa tarkoituksena on tarkastella lähemmin työn keskeisimpiä käsitteitä, jotka liittyvät

sekä käännöksen vastaanottamiseen että käännösprosessiin, ja myös erottaa toisistaan mahdolliset läheiset rinnakkaistermit. Myös käsite *oletuslukija* on syytä selvittää tarkemmin, koska kyse on käsitteestä, joka ei ole vakiintunut käännöstieteessä ja jonka merkitys tässä tutkimuksessa on kuitenkin huomattava.

1.2.1. Kohdeyleisö, lukija, vastaanottaja

Tutkimuksen kannalta keskeisimmät käsitteet koskevat käännöksen vastaanottamista, ja puhunkin työssä niin *käännöksen kohdeyleisöstä*, *käännöksen lukijasta* ja *vastaanottajasta*. Kaikki edelliset käsitteet viittaavat siis käännöksen lukijaan, mutta tässä tutkimuksessa niillä kaikilla on myös spesifit määritteensä ja tästä syystä on tärkeää, että käsitteet erotetaan toisistaan. Tässä kohdeyleisöllä tarkoitetaan lukijakuntaa, jolle käännös on suunnattu (yleensä) toimeksiantajan toimesta. Kohdeyleisö voi olla melko laajakin ryhmä eikä siis aina kovinkaan tarkasti identifioitu: kohdeyleisö voi olla esimerkiksi nuoret aikuiset, lapset tai vaikka 15–35 -vuotiaat naiset. Jos käännöksen toimeksianto on hyvin tarkka, voi kohdeyleisö toki olla erittäinkin rajattu ja joskus kohdeyleisö voi olla esimerkiksi aivan tietty yksi ihminen. Kohdeyleisö on siis kuitenkin käännöksen kohdennettu yleisö eikä se aina määrää sitä, kuka käännöstä oikeasti lukee. Esimerkiksi aikuinen voi lukea lastenkirjaa, mies naisille suunnattua julkaisua ja niin edelleen. Onkin siis tärkeää erottaa kohdeyleisö-käsitteestä käsitteet *lukija* ja *vastaanottaja*.

Tämän tutkimuksen mittakaavassa ei ole mielestäni tarkoituksenmukaista enää erottaa toisistaan lukijan ja vastaanottajan käsitteitä, joten nämä kaksi termiä kulkevat työssä rintarinnan ja ovat toistensa synonyymeja. Lukijalla ja vastaanottajalla tarkoitan tässä sitä henkilöä/niitä henkilöitä, jotka lopulta lukevat käännöksen. Kyse voi olla niin ensisijaisista kuin toissijaisista lukijoista, toisin sanoen en erottele lukijoita sen mukaan, onko kyseessä lukija, jolle käännös on tarkoitettu (vrt. kohdeyleisö-käsite edellä) vai satunnainen lukija. Lukija/vastaanottaja on siis kuka tahansa henkilö, joka käännökseen tarttuu.

1.2.2. Oletuslukija ja oletustilanne

Tämän tutkimuksen ehkä tärkein käsite on kuitenkin oletuslukijan käsite, jonka olemassaoloon koko tutkimus periaatteessa pohjautuu. Kyse ei ole vakiintuneesta käsitteestä niin käännöstieteen kuin kirjallisuustieteenkään puolella, joten se vaatii lähempää tarkastelua. Kuitenkin kirjallisuustieteessä samankaltaista terminologiaa on jonkin verran, esimerkiksi kirjallisuustieteilijä Iser (1990) on luonut termin *implied reader* (ks. myös alaluku 4.2. alla). Sekaannusten välttämiseksi tarkennukset käsitteeseen ovat tästäkin syystä tarpeellisia.

Oletuslukija viittaa siis käännöksen lukijaan, mutta kuten kohdeyleisönkin kohdalla, kyse ei ole välttämättä käännöksen lopullisesta lukijasta, vaan odotuksesta/oletuksesta siitä, millainen tämä lukija voisi olla. Käsitteellä on siis paljon yhteistä kohdeyleisö-käsitteen kanssa, mutta mielestäni nämäkin käsitteet on kuitenkin hyvä erottaa selvästi toisistaan. Kohdeyleisö on ulkopuolinen määritelmä käännöksen tulevasta lukijasta, se voi olla toimeksiantajan tai esimerkiksi jopa yhteiskunnan tekemä lokerointi (kuten, että rakkautta käsittelevä romaani olisi suunnattu naisille). Oletuslukija taas on kääntäjän oma, sisäinen määritelmä käännöksen tulevasta lukijasta. Se voi olla yhtenevä kohdeyleisö-määrittelyn kanssa tai poiketa siitä. Tärkein ero on kuitenkin siinä, että oletuslukija on kääntäjän henkilökohtaisesti tekemä olettama, jota hän käyttää käännöstyössään. Oletuslukija voidaan nähdä jopa eräänlaisena kääntäjän apuvälineenä: kääntäjä luo itselleen kuvan käännöksen tulevasta lukijasta ja ottaa tämän lukijan ominaisuudet huomioon käännösratkaisuja tehdessään.

Tässä vaiheessa on hyvä myös erottaa toisistaan oletuslukijan ja oletustilanteen käsitteet, jotka nekin saattavat helposti sekoittua toisiinsa ja monet tutkijat saattavat käännöksen tulevasta lukijoista puhuessaan viitatakin lukijoiden *tilanteeseen* pikemminkin kuin lukijoihin itseensä. Esimerkiksi skoposteorian luojat Katherine Reiss ja Hans J. Vermeer puhuvat usein *vastaanottajatilanteesta*

viitatessaan niihin asioihin, jotka vaikuttavat kääntämiseen (Vermeer 1996: 14, ks. myös alaluku 3.1. alla). Mitä eroa oletuslukijalla ja oletustilanteella sitten on, ja onko ensinkään tarpeen erottaa näitä käsitteitä? Kuten myöhemminkin tulee ilmi (ks. luku neljä), pyrin tässä tutkimuksessa tuomaan esille näkemystä siitä, että käännösprosessin toimijat, niin kääntäjä kuin lukijakaan, eivät elä tyhjiössä, vaan he toimivat omassa ”tilanteessaan”, johon vaikuttavat niin kulttuuriset kuin maailmankuvallisetkin seikat. Voisikin siis olla perusteltua puhua kääntäjän luomasta oletustilanteesta oletuslukijan sijaan. Mielestäni oletuslukija on kuitenkin käsitteenä oletustilannetta moniulotteisempi, mistä syystä olen valinnut sen tämän tutkimuksen keskeiseksi käsitteeksi; periaatteessa mielestäni on jopa mahdollista nähdä, että lukija ja hänen tilanteensa ovat niin tiiviisti yhteydessä toisiinsa, että niiden käsitteellinen erottaminen on turhaa. Kun siis puhutaan siitä kuvasta, jonka kääntäjä lukijasta luo (oletuslukija), sisältyy tähän automaattisesti myös kyseisen lukijan tilanne.

1.2.3. Käännösprosessi

Keskeisten vastaanottamista koskevien käsitteiden lisäksi osa tutkimuksessa käyttämästäni terminologiasta liittyy käännösprosessiin ja sen osa-alueisiin. Seuraavassa haluan selittää lyhyesti muutamia tähän aiheeseen liittyviä pääkäsitteitä. Koska kyseisiä käsitteitä on mahdollisuus käyttää eri tavoin, on mielestäni myös tärkeää tuoda esiin se, kuinka itse kyseiset käsitteet ymmärrän ja kuinka niitä tässä tutkimuksessa käytän. Tämän työn keskeisimmät käännösprosessiin liittyvät käsitteet ovat itse *käännösprosessi*-käsitteen lisäksi käsitteet *käännösstrategia* ja *käännösratkaisu*.

Tarkoitukseni ei ole antaa käsitteistä tyhjentävää selvitystä, vaan lähinnä selittää käsitteet pääpiirteissään siinä merkityksessä kuin niitä tässä tutkimuksessa käytetään. Käännösprosessilla tässä tutkimuksessa tarkoitetaan lähinnä sitä tapahtumien sarjaa, joka johtaa toimeksiannosta käännöksen syntymiseen. Kyse ei

siis ole pelkästään ”kääntämisprosessista”, vaan laajemmasta kokonaisuudesta, johon osaa ottaa myös muun muassa toimeksiantaja. Usein käänösprosessin käsitettä käytetään myös puhuttaessa siitä prosessista, jonka kääntäjä käy läpi käännöstyön aikana, ja on tietenkin olemassa riski että näitä kahta käsitettä käytettäisiin päällekkäin. Olen pyrkinyt tässä tutkimuksessa erottamaan nämä kaksi käänösprosessin käyttötapaa toisistaan ja tekemään selväksi sen, milloin kyse on ”koko” käänösprosessista ja milloin pelkästään kääntäjän käsittävästä prosessista, mikä ehkä on tämän käsitteen yleisin käyttötarkoitus käännöstieteessä.

Käänösstrategia ja käänösratkaisu ovat käänösprosessin alakäsitteitä. Perussanakirjan (1997) mukaan strategia määritellään toimintasuunnitelmaksi. Tässä tutkimuksessa käänösstrategialla tarkoitetaan juuri päätöstä tai päätöksiä, jotka ohjaavat koko käännöksen suuntaa ja vaikuttavat kaikkien yksittäisten käännösongelmien ratkaisujen taustalla. Käänösratkaisu liittyy käsitteenä taas juuri yksittäiseen käännösongelmaan ja sen ratkaisemiseen. Yksinkertaistetusti käänösstrategian voidaan siis sanoa koskevan koko käännöstä, kun taas käänösratkaisu voi koskea vain yhtä (ongelmallista) sanaa tai lausetta.

2. Taustaa: käännöstutkimuksen historiaa ja tulevaisuutta

While the classic approach to the study of language and translation has been to isolate phenomena (mainly words) and study them in depth, translation studies is essentially concerned with a web of relationships, the importance of individual items being decided by their relevance in the larger context of text, situation and culture (Snell-Hornby 1988: 36).

Kun tarkastellaan perinteistä käännöstieteen parissa tehtyä tutkimusta, esimerkiksi pro gradu -tutkielmia, on nähtävissä, että hyvin usein tutkimuksen pääpaino on käännöksessä, toisin sanoen käännösprosessin lopputuloksessa. Vaikka käännöstieteen painopiste on siirtymässä yhä enemmän pois pelkästään lähtötekstin ja käännöksen vertailusta, on tämä asetelma kuitenkin edelleen monen tutkimuksen lähtökohtana. Koska tässä tutkimuksessa on tarkoitus tutkia kääntämistä ja siihen vaikuttavia seikkoja uudesta perspektiivistä (täysin uusi ei tämäkään lähestymistapa toki ole), on mielestäni aiheellista myös tehdä katsaus siihen, miten käännöstieteellinen tutkimus on kehittynyt, ja millaiset ovat sen linjat nykypäivänä ja tulevaisuudessa. Kuten Maria Tymoczkin (2005: 1083) mainitsee aiheeseen liittyvässä *Meta*-lehden artikkelissaan ”Trajectories of Research in Translation Studies”: jotta tieteenalansa rakenteita pystyisi kunnolla ymmärtämään, on tärkeää katsoa alaa kokonaisuutena.

Jeremy Munday (2001: 1) toteaa teoksessaan *Introducing Translation Studies: Theories and Applications*, ettei käännöstieteessä ole kyse ainoastaan kielten välisestä viestinnästä, vaan sen moniulotteisuus on paljon laajempaa. Käännöstiede on myös poikkitieteellistä, ja siihen voidaan sisällyttää niin lingvistiikkaa, viestinnän tutkimusta, filosofiaa ja kulttuurien välistä tutkimusta (mts. 1). Myös Tymoczko (2005: 1083) käsittelee käännöstieteellisen tutkimuksen tilaa artikkelissaan, ja hän on valmis lisäämään edellä esitettyyn listaan muitakin tieteenaloja, kuten kognitiivisen tieteen ja neurofysiologian.

Munday (2001) käy teoksessaan läpi käännöstieteen pääsuuntauksia tieteenalan alkuajoista aina tähän päivään. Hän muistuttaa, että vaikka kääntämistä on toimintana harjoitettu jo vuosisatoja, käännöstiede itsessään on kovin nuori tieteenala, ja kääntämistä on tutkittu akateemisesti lähinnä 1900-luvun puolivälistä lähtien (mts. 7). Toisaalta kyse on myös tieteenalasta, jossa on tapahtunut paljon tämän lyhyenkin ”elinkaaren” aikana. Käännöstieteen historia on kirjava, ja monet tieteenalan suuntauksista ovat syntyneet ja olleet olemassa samanaikaisesti (Vehmas-Lehto 1999: 23). Alussa tutkimuksessa keskityttiin lähinnä lingvistisiin seikkoihin, ja käännöstiede ja kääntäminen käytännössä olivat kaukana toisistaan (Munday 2001: 9, 14–15). Myöhemmin käännöstieteellisessä tutkimuksessa on lähestytty yhä enemmän myös kääntämisen käytännön puolta. Tässä tutkimuksessa olen myös osaltani pyrkinyt lähentämään käytännön ja teorian välistä kuilua. Tutkimushan on jo lähtökohtaisesti käytännönläheinen, koska siinä tutkitaan käännösprosessia ja käännöstyötä kääntäjän perspektiivistä. Empiria on vahvasti esillä myös tutkimusta varten tehdyssä kyselyssä.

2.1. Lukijan rooli käännöstieteellisessä keskustelussa

Lukijan rooli käännösprosessissa, oli se välitön tai välillinen, on yksi tämän tutkimuksen kantavia teemoja, ja siihen palataan myös seuraavissa luvuissa. Tässä tutkimuksessa lukijan rooli ja vaikutus kääntäjään on otettu lähes itsestäänselvytenä, ja kuten alaluvussa 3.1. tulee ilmi, tutkimuksen lähtöoletuksena on se, että kääntäminen on aktiivista toimintaa, johon vaikuttavat monet seikat, ja tulevan lukijan huomioonottaminen on mahdollisesti yksi niistä tärkeimmistä. Tilanne ei kuitenkaan ole käännöstieteessä aina ollut tämä.

Kuten Snell-Hornbykin (1988: 36) edellä sanoi, ja kuten tässäkin tutkimuksessa on jo tullut ilmi, perinteinen tapa lähestyä kääntämistä on ollut tehdä niin kielitieteen näkökulmasta. Ennen kuin käännöstiede erkaantui omaksi, itsenäiseksi tieteenalakseen, minkä voidaan sanoa todella tapahtuneen 1970-luvulla,

kääntäminen ja kääntämisen tutkiminen olivat osa kielitiedettä, mikä tarkoitti luonnollisesti sitä, että ote kääntämiseen oli lähes yksinomaan lingvistinen (Munday 2001: 5). Koska kääntäminen oli ”puhtaasti” lingvististä toimintaa, sen tutkimuksessa keskityttiinkin kääntämisen kielelliseen puoleen, ei kielenulkoisiin seikkoihin, kuten lukijaan tai kulttuuriin. Vasta kun käännöstiede alkoi kehittyä itsenäisenä tieteenalanaan, alkoi myös kuva kääntämisen monipuolisuudesta kehittyä.

Toinen lukijan rooliin ja merkitykseen vaikuttanut näkökulma käännöstieteessä on niin sanottu uskollisuuden tai vastaavuuden (ekvivalenssin) ihanne. Yksi käännöstieteessä vilkkaimmin käydyistä väittelyistä on käyty ”uskollisen”, sanasanaisen kääntämisen ja vapaan kääntämisen välillä. Tämä aihe sai alkunsa jo Ciceron aikana ja on edelleen voimissaan myös käytännön käännöstyössä, niin kuin luvussa viisi voidaan todeta. (Munday 2001: 18–19, Vehmas-Lehto 1999: 23.) Monilla käännöstieteen tutkijoilla ja teoreetikoilla on ollut, ja on edelleen, vahvojakin näkemyksiä siitä, minkälainen käännöksen pitäisi olla, toisin sanoen siitä, millainen on hyvä käännös. Toisten teoreetikoiden mukaan kääntäjän pitää pysyttäytyä mahdollisimman lähellä lähtötekstiä, eli saavuttaa niin sanottu muodollinen vastaavuus (Vehmas-Lehto 1999: 26–29). Toiset tutkijat ovat taas sitä mieltä, että käännöksen pitäisi olla mahdollisimman luontevaa kohdekieltä, eli niin sanottu vapaa käännös, ja pikemminkin kohdekielen (ja -kulttuurin) kuin lähtökielen mukainen (mts. 26–29). On selvää, että puhuttaessa muodollisesta vastaavuudesta käännöksen lukijan rooli on olematon, ja keskiössä on lähtöteksti ja sen kirjoittaja. Vapaan käännöksen taas voidaan nähdä kurottavan enemmän lukijan suuntaan.

Kysymystä kääntäjän uskollisuudesta on tavalla tai toisella käsitelty lähes kaikissa teorioissa, joita käännöstieteen alalla on syntynyt, ja se on ollut punainen lanka useissa teorioissa, vaikkakin sitä on saatettu nimittää eri tavoin. Esimerkiksi Lawrence Venutin (ks. esim. 1995) käännöstieteessä hyvin tunnettu ja käytetty teoria kotouttamisesta (*domestication*) ja vieraannuttamisesta (*foreignization*)

kääntämisessä, on sekin osa tätä jatkumoa. Lyhyesti pelkistettynä voidaan sanoa, että kotouttava kääntäminen tuo käännöksen lähemmäksi lukijaansa sopeuttamalla sen kohdekulttuuriin ja vieraannuttava kääntäminen puolestaan pitäytyy uskollisena lähtötekstin vieraudella, toisin sanoen uskollisena lähtötekstille. Venuti (2000: 469) itse kokee, että kääntäminen on toimintana usein liian kotouttavaa ja että lähtötekstin vieraus pitäisi pystyä säilyttämään käännöksessä paremmin, mitä ei tapahdu esimerkiksi käännöksissä valtakielille, kuten englannille. Hän on perustanut tutkimuksensa lähinnä Englantiin päin tapahtuvalle kääntämiselle, ja hänen teoriansa taustalla on ajatus englanninkielen ja angloamerikkalaisen kulttuurin ylivoimaisuudesta, jota hän siis vastustaa. Venuti on ottanut kantaa myös kääntäjän näkyvyyteen, jota tarkastellaan lähemmin myös tässä tutkimuksessa (ks. alaluku 4.4. alla).

Kun käydään läpi käännöstieteen historiaa ja käännöksen lukijan roolia tieteenalan teorioissa, on siis nähtävissä, että eri suuntaukset ja niitä edustavat tutkijat ovat suhtautuneet lukijaan eri tavoin. Koska käännöstieteen alkuaikoina kääntäminen oli tiukasti kiinni lingvistiksiä tutkimuksessa ja se nähtiin toimintana, jossa lingvistisiä merkkejä yksinkertaisesti vaihdettiin toisiin vastaaviin, ei lukijan rooli tullut juurikaan jos lainkaan esille, vaan kyse oli vain kielellisten vastaavuuksien hakemisesta (Longa 2004: 207). Toisaalta käännöstieteessä on myös suuntauksia ja teorioita, joissa lukijakin on otettu huomioon. Esimerkiksi jo 1960-luvulla yksi käännöstieteen tunnetuimpia nimiä Eugene A. Nida (2000: 129) kehitti teorian dynaamisesta ekvivalenssista, jonka mukaan pelkkä käännöksen ja lähtötekstin suhteen tarkastelu ei riitä käännöstä arvioitaessa, vaan myös kielenulkoiset tekijät pitää ottaa huomioon. Dynaamisessa ekvivalenssissa tämä tarkoittaa etenkin käännöksen lukijoiden suhdetta käännökseen. Toisin sanoen käännöksen lukijoiden tulisi reagoida käännökseen samalla tavalla kuin lähtötekstin lukijat reagoivat lähtötekstiin (mts. 129). Nida (mts. 127) toi myös esille ajatuksen siitä, että kääntämiseen vaikuttaa useat asiat lähtötekstin lisäksi, kuten tekstin (lähtö- ja kohdetekstin) kohdeyleisö.

Vaikka Nidan teoria dynaamisesta ekvivalenssista syntyi jo 1960-luvulla, käännöstieteen painopisteen liikkumisen lähtötekstiuskollisuudesta enemmän kohdekulttuurin ja sitä kautta myös lukijan suuntaan voidaan kuitenkin sanoa alkaneen todella 1970-luvulla (Koskinen 2000: 376). Etenkin 1980-luvun manipulaatioteoriat ja kääntämisen deskriptiivinen tarkastelu normatiivisen sijaan aloittivat tämän muutoksen käännöstieteellisessä keskustelussa (mts. 378). Tarkastelussa eivät olleet enää käännösihanteet, vaan jo toteutuneet käännökset, mikä toi ilmi sen, että kääntämisessä ei ole kyse vain suoraviivaisesta lingvistisestä toiminnasta, vaan se on sidoksissa muun muassa kontekstiinsa. Näin tutkimuksen suunta vaihtuikin pelkästä vastaavuuden tavoittelusta myös käännöksen muokkauksen tarkasteluun. (mts. 376–377.)

Käännöstieteessä on kuitenkin olemassa myös suuntauksia, jotka pyrkivät yhdistämään sekä muodollisen että vapaan kääntämisen ihanteen ja jotka eivät osaa yllä esitettyyn joko–tai-väittelyyn. Esimerkiksi 1970- ja 1980-luvuilla syntyneissä funktionaalisissa teorioissa (ks. esim. Nord 2001) lähtö- ja kohdetekstiuskollisuudet yhdistyvät toimeksiannon kautta. Toimeksianto ja sitä kautta käännöksen funktio korostuvat siten, että jos toimeksiantonä on mahdollisimman lähtötekstiuskollinen käännös, niin silloin kyseinen käännös on paras mahdollinen käännös. Toisaalta jos vaaditaan kohdekulttuuriin sopeutettua käännöstä, niin silloin vapaa, mukautuva käännös on kyseisessä tilanteessa se ”hyvä käännös”. (Nord 2001: 32, Vermeer 1989: 179.) Lisää funktionaalisista teorioista ja niiden soveltamisesta tähän tutkimukseen on luettavissa myös seuraavassa luvussa.

2.2. Tutkimuksen nykysuunta ja tulevaisuus

Edellisessä alaluvussa tuli ilmi, että käännöstiede on kehittynyt suurinkin harppauksin viimeisten 50 vuoden aikana, esimerkiksi lukijan rooli käännöstieteellisessä keskustelussa ja tutkimuksessa on muuttunut osin

dramaattisestikin. Tällä hetkellä lukijan merkitys tunnustetaan melko yleisesti ja keskustelun voidaan nähdä jo ainakin osittain siirtyvän jopa ohi lukijan. Käännöstieteen nykysuuntauksista esimerkiksi feministinen ja jälkikolonialistinen suuntaus tavoittelevat jo enemmän poliittisia ja yleisemmin kulttuurisia ulottuvuuksia eivätkä keskity pelkkään lukijaan, kääntäjään tai lähtötekstiin. Samaa voi sanoa myös edellä esitetystä Venutin ajattelumallista. Kuitenkin samalla kun uudet käännöstieteen suunnat tuovat täysin uusia näkökulmia kääntämisen tutkimiseen, myös vanhat, ”kuluneet” kysymykset muun muassa kääntämisen luonteesta ja uskollisuudesta voidaan herättää henkiin esimerkiksi uuden teknologian ja uusien tutkimusmetodien avulla. Koen esimerkiksi, että tämäkin tutkimus, pienestä mittakaavastaan huolimatta, tuo olemassa oleviin kysymyksiin uutta näkökulmaa juuri tuoreen lähestymistavan ja käännöstieteessä vielä suhteellisen vähän käytetyn tutkimustavan (kyselytutkimus) kautta.

Tässä alaluvussa pyrin luomaan kuvaa tutkimuksen nykypäivästä ja tulevaisuudesta pohjaten lähinnä Tymoczkon (2005) samaa aihetta käsittelevään artikkeliin. Pyrin etenkin nostamaan esille käännöstutkimuksen osa-alueita, jotka ovat aiheellisia tämän tutkimuksen kannalta, ja pohtimaan, millä tavalla tämä tutkimus käännöstieteen jatkumoa edustaa. Itse käännöstieteen jälkikolonialistista suuntausta edustava Tymoczko (2005) keskittyy artikkelissaan käännöstieteen nykytilaan ja tulevaisuuteen. Hän jakaa käännöstieteellisen tutkimuksen kuuteen osa-alueeseen, joiden hän näkee olevan tärkeitä ja keskeisiä myös (etenkin) tulevaisuudessa (mts. 1083). Jotkin näistä alueista eivät ole vielä tieteenalan keskiössä, mutta hänen mukaan näiden alueiden merkitys korostuu tulevina vuosikymmeninä. Tymoczko (mts. 1083) jakaa kääntämisen tutkimuksen osa-alueet seuraavasti:

- kääntämisen määrittelyminen
- kansainvälistyminen käännöstieteessä
- uusien teknologioiden ja globalisaation vaikutus

- poikkitieteellisyys
- kääntäminen ja kognitiivinen tiede
- kääntäminen ja neurofysiologia.

Tymoczkon (2005: 1083) mukaan viimeiset puoli vuosisataa käänntiede on keskittynyt eri tavoin määrittelemään kääntämistä. Eri tutkijat ovat lähestyneet aihetta eri lähtökohdista, ja uusia näkökulmia on saatettu pitää vastakkainasettelunakin. Yhdyn kuitenkin Tymoczkon (mts. 1083) ajatukseen siitä, että kaikki erilaisetkin näkemykset ovat vain aikojen saatossa edesauttaneet tuomaan lisää kääntämisen määritelmään ja rikastuttaneet käänntiedettä kokonaisuudessaan. Kuten on jo tullut ilmi, alussa tutkimus keskittyi kääntämisen lingvistiseen puoleen ja kääntämisen ja kielen (ja lingvistiikan) suhteeseen. Vaikka tämä näkökulma näyttäytyy tänä päivänä melko kapeana, on se tuonut esiin arvokasta tietoa kääntämisen kielellisestä puolesta. Kirjallisuustieteen antama näkökulma on taas keskittynyt kääntämisen ja kaunokirjallisuuden suhteeseen, ja se on tuonut käänntieteeseen uusia tutkimuksenkohteita esimerkiksi kirjallisuudentutkimuksen kautta. Kääntämisen ja kulttuurin suhteen tutkiminen ja sosiolingvistiikka ovat myös tutkimuksen osa-alueita, jotka ovat Tymoczkon (2005: 1084) mukaan tuoneet oman osansa keskusteluun kääntämisen määrittelemisestä.

Koska kääntämisen määrittely on ollut käänntieteen pöydällä jo pitkään, Tymoczkon (2005: 1084) mukaan useat tutkijat olisivat valmiita jo jättämään tämän tutkimuksen osa-alueen taakseen: suuret päälinjat on tämän aiheen kohdalta jo vedetty, ja nyt voitaisiin jo siirtyä muihin, tarkemmin rajattuihin aiheisiin. Tymoczko (mts. 1084–1085) on kuitenkin sitä mieltä, että tällainen ajattelu ei vielä ole ajankohtaista, sillä kääntämisen määrittely tulee hänen mukaansa olemaan yksi kääntämisen tutkimisen keskeisistä aiheista vielä pitkälle tulevaisuuteen. Olen Tymoczkon kanssa samaa mieltä siitä, että kysymykseen, mitä kääntäminen on, ei ole saatu vielä tyhjentävää vastausta. Jokainen

kääntämistä koskeva tutkimus ja jokainen ”tarkemmin rajattu aihe” kertoo jotakin uutta kääntämisestä, koska jos tietäisimme kääntämisestä jo kaiken, olisiko sitä enää tarvetta tutkia.

Koska Tymoczko edustaa itse jälkikolonialistista suuntausta käänntieteessä, hän on myös kiinnostunut siitä, minkälaisia seuraamuksia jatkuvalla kansainvälistymisellä on käänntieteelle ja sen kehitykselle. Tieteenalalle tulee jatkuvasti lisää tutkijoita myös kehitysmaista, ja Tymoczkon (2005: 1086) sanoin ”Eurooppa-keskeinen” (*Eurocentric*) näkökulma on väistymässä, ja käänntieteen uudet trendit, kuten jälkikolonialismi heijastelevat lisääntyttä kansainvälistymistä. Tymoczko (mts. 1087) näkee tässä kansainvälistymisessä kuitenkin myös hälyttäviä piirteitä, lähinnä sen, että tutkimus ja opetus perustuvat maailmanlaajuisesti eurooppalaisiin näkemyksiin eikä tutkimuksen kenttä ole laajentunut. Tämä voi johtaa Tymoczkon mielestä vaaralliseen hegemoniaan. Tämänhetkinen tilanne ei kuitenkaan ole Tymoczkon (mts. 1088) mielestä pysyvä, ja hän näkeekin tulevaisuudessa muutoksia, jotka voivat vaikuttaa tieteenalaan suuresti. Jo pelkästään kääntämisen luonteen määrittelyä joudutaan tarkastelemaan varmasti uudestaan, kuten muitakin kääntämisen lähtökohtina pitämiämme asioita.

Jos tätä tutkimusta peilaa käänntieteen kansainvälistymistä vasten, on selvää, että tutkimus on lähtökohdiltaan hyvin eurooppalainen tai vähintäänkin länsimainen. Tutkimuksen taustana toimivat teoriat ovat peräisin vakiintuneista käänntieteen maista, ja myös kysymyksenasettelu on hyvin perinteinen. Uusien käänntäskäsitysten sisällyttäminen tähän tutkimukseen ei ole mahdollista, mutta niiden pohtiminen tämän tutkimuksen aiheen pohjalta voisi olla hyvin mielenkiintoista. Olisi esimerkiksi mielenkiintoista tutkia, millä tavalla kääntäjän ja lukijan kulttuuri/kulttuurit voivat vaikuttaa lukijasuhteeseen ja miten eri kulttuureissa lukijaan suhtaudutaan.

Uusien teknologioiden syntyminen on aina vaikuttanut eri tieteenalojen kehitykseen, eikä käännöstiede ole tässä suhteessa mikään poikkeus. Tällä hetkellä etenkin informaatioteknologian kehitys ja mediassa tapahtuvat muutokset vaikuttavat kääntämisen luonteeseen ja tätä kautta myös kääntämisen tutkimukseen. Tymoczko (2005: 1088) ennustaakin, että iso osa kääntämisen tutkimuksesta keskittyy tulevaisuudessa juuri uusien teknologioiden ja globalisaation vaikutuksiin. Kääntäjän rooli yksinäisenä toimijana muuttuu kansainvälistymisen myötä ja tämä vaikuttaa myös käännöstieteellisiin näkemyksiin. Myös käännösprosessi, johon tässä tutkimuksessa palataan uudestaan alaluvussa 3.2., saatetaan joutua määrittämään uudelleen.

Kuten Mundaykin (2001: 1) edellä mainitsee, käännöstiede on usein käyttänyt hyväkseen muita tieteenaloja ja niiden malleja omassa tutkimustyössään. Tymoczkon (2005: 1090) mukaan apua on saatu esimerkiksi lingvistiikasta, systeemiteorioista, sosiolingvistiikasta ja diskurssianalyysistä. Yhdellä mallilla ei pystytä kattamaan kaikkea kääntämistä, mutta sen avulla voidaan tarkastella tiettyä kääntämisen aihealuetta. Tymoczkon (mts. 1090) mukaan tällainen lähestymistapa tulee olemaan keskeinen myös jatkossa, koska kääntäminen on käsitteenä niin moniulotteinen, että poikkitieteellisyys on tarpeellista sen kaikkien osa-alueiden kartoittamiseen.

Muiden tieteenalojen hyväksikäyttäminen käännöstutkimuksessa on varmasti edelleen lisääntymässä, ja tämä suuntaus heijastuu myös tähän tutkimukseen. Vaikka tutkimuksen ei voida sanoa olevan täysin poikkitieteellinen, eikä siihen ole pyrittykään, tutkimuksessa ei ole myöskään käytetty kaikkein perinteisimpiä käännöstieteen tutkimusmetodeja, kuten tekstianalyysia, vaan keskeisimpänä tutkimusmetodina on ollut perinteisen käännöstieteen näkökulmasta suhteellisen uusi kyselytutkimus. Tämä tutkimustapa on yleisempi muun muassa yhteiskuntatieteen puolella. Tähän tutkimukseen kyselytutkimus kuitenkin sopi parhaiten, koska tarkoituksena oli tarkastella tutkimuskohdetta kääntäjän näkökulmasta. Luonnolliselta vaihtoehdolta tuntui siis kysyä asiasta kääntäjiltä

suoraan. Kaikkia kääntämisen osa-alueita ei toki voi tutkia kyselyn tai haastattelun avulla, ja käännöstyön ja käännösprosessin ymmärtämiseenkin on olemassa muita, uusia tutkimustapoja, joissa käytetään hyväksi muita, usein käännöstieteestä paljon poikkeavia tieteenaloja. Yksi näistä on Tymoczkon (2005: 1091) mukaan kognitiivinen tiede.

Esimerkkinä kognitiivisen tieteen ja käännöstieteen suhteesta Tymoczko (2005: 1092) tuo esiin kysymyksen ekvivalenssista, joka on pitkään ollut yksi keskustelluimmista aiheista käännöstieteessä. Koska samanlaisuuden tai erilaisuuden näkeminen käännöksissä perustuu siihen, miten me ihmiset nämä asiat koemme, samanlaisuuden ja erilaisuuden kokemisen ymmärtäminen on myös käännöstieteen kannalta tärkeää. Kognitiivinen tiede voikin antaa paljon vastauksia esimerkiksi siihen, millaisia käännösratkaisuja kääntäjä voi tehdä ja miten nuo ratkaisut tehdään, ja näin ollen siitä voisi myös olla apua esimerkiksi kääntäjän ja lukijan suhteen tarkastelussa. Myös toinen käännöstieteestä paljon poikkeava tieteenala – neurofysiologia – tulee Tymoczkon (mts. 1092) mielestä olemaan yksi käännöstieteen tulevaisuuden johtotähdistä. Tällä hetkellä se, mitä kääntäjän päässä liikkuu käännöshetkellä on vielä tutkijoille arvoitus, vaikka aiheesta on jo tehty jonkin verran tutkimusta esimerkiksi protokollatutkimuksen avulla (ks. myös alaluku 3.2. alla). Aivojen toiminnasta ei tällä tavalla kuitenkaan saada periaatteessa mitään tietoa, ja näin ollen tulevaisuudessa neurofysiologialla voi olla paljonkin merkitystä juuri tämän aihealueen tutkimisessa (mts. 1093). Erilaisten kuvantamismenetelmien avulla kääntämisen tutkijat voivat yhdessä neurofysiologien kanssa pyrkiä vastaamaan kysymyksiin, kuten mitkä aivojen osat aktivoituvat kääntäessä tai toimivatko aivot eri tavalla erilaisten käännösten ja eri kääntäjien kohdalla. Teknologia ei vielä ole tarpeeksi kehittynyttä antaakseen vastauksia edellisiin kysymyksiin, mutta Tymoczko (mts. 1093) uskoo, että teknologian kehittyessä neurofysiologiasta tulee tärkeä osa käännösprosessin tutkimusta.

Artikkelinsa lopuksi Tymoczko tekee yhteenvetoa siitä, millaisia pääperiaatteita edellä esitetyissä tulevaisuuden suuntauksissa voi nähdä. Kun katsotaan taaksepäin, on nähtävissä, että käännöstieteen näkökulma on ajan saatossa monipuolistunut, eikä ole syytä epäillä, ettei tämä suuntaus jatkuisi myös tulevaisuudessa. Myös tämä tutkimus ja sen tuoreeksikin luokiteltava näkökulma käännösprosessiin voidaan nähdä osana tätä jatkumoa. Ensimmäiseksi Tymoczko (2005: 1094) toteaa, että käännöstiede muuttuu alana yhä enemmän poikkitieteelliseksi tulevaisuudessa. Toiseksi hänen mukaansa länsimainen käännöstieteellinen kenttä joutuu jatkossa ottamaan huomioon myös muut käännöskäsitykset ja antamaan tilaa myös Euroopan ulkopuolelta tuleville tutkijoille. Myös käännöstieteen avonaisuus ja moniulotteisuus tulee olemaan haaste tulevaisuuden tutkijoille, ja Tymozckon mukaan on tärkeää oppia pääsemään eroon kääntämisen universaaleista ja ymmärtää, että kaikkia tutkimustuloksia ei voi soveltaa kaikkeen kääntämiseen, vaikkakin ne toisaalta antavat meille arvokasta tietoa siitä, mitä kääntäminen kaiken kaikkiaan on ja voi olla (mts. 1095).

Mielestäni edellä esitetty näkemys sopii niin käännöstieteen tulevaisuuden kuin menneisyydenkin tarkasteluun: tutkimuksen eri suuntaukset ja eri näkemykset eri aikoina eivät yksistään kerro meille kaikkea kääntämisestä, mutta ne kertovat kuitenkin aina jotain kääntämisestä. Periaatteessa en siis näe, että edes on olemassa vaihtoehtoisia, toisensa poissulkevia näkemyksiä kääntämisestä, vaan kaikki suuntaukset ovat osa samaa kokonaisuutta. Lingvistinen näkökulma on kapea, mutta se kertoo kääntämisen kielellisestä puolesta, funktionaalinen näkökulma tuo oman osansa kokonaiskuvaan, samoin feministinen tai jälkikolonialistinen näkökulma, mutta vain oman perspektiivinsä verran. Lukijan merkityksen tarkastelu puolestaan kertoo meille jotain siitä, mikä kaikki kääntämiseen vaikuttaa ja mitä käännösprosessin aikana tapahtuu, mutta ei kaikkea, enkä koe että sen tarvitsisikaan. En myöskään koe, että käännöstieteessä olisi välttämättä tarvetta yhdelle universaalille teorialle, jos koko käännöstieteen ja sen tutkimuksen kenttä nähtäisiin kokonaisuutena, jota eri suunnat ja eri tutkimukset – tämä tutkimus mukaan lukien – täydentävät.

3. Käännöksen synty: kuka, mitä, miten

The need for better intercultural communication and poststructuralist theories of literature have given better balance to our conception of the translation process. We see that the translator is not the only operator in the process: the readers too participate, using what they have learned to make sense of what they read. We see the importance of considering not just the relationship of source text and target text, which in the past led to fairly fruitless discussions of equivalence, and want a clearer focus on the target text and its readers in the target culture. It is no excuse that a text is 'correctly' translated, if the target text readers cannot *understand* it. (Leppihalme 1997: ix, kursivointi alkuperäinen.)

3.1. Mitä kääntäminen on?

Kääntämistä ja käännösprosessia voidaan kuvata eri tavoin ja esimerkiksi erilaisilla kaavioilla, joissa otetaan huomioon erilaisia prosessin muuttujia kääntäjistä ja toimeksiantajasta lähtien. Toisaalta kääntämistä voidaan kuvata myös hyvin yleistäen, jolloin asia voidaan esittää hyvinkin tiivistetyssä muodossa, kuten esimerkiksi Mundayn (2001: 5, lihavointi alkuperäinen) tapauksessa:

The **process of translation** between two different written languages involves the translator changing an original written text (the **source text** or **ST**) in the original verbal language (the **source language** or **SL**) into a written text (the **target text** or **TT**) in a different verbal language (the **target language** or **TL**).

Mundayn mukaan kääntäminen on siis ”yksinkertaisuudessaan” sitä, että kääntäjä muuttaa lähtökielisen tekstin kohdekieliseksi tekstiksi. Samantapaisen määritelmän on luonut myös Vehmas-Lehto (1999: 12), jonka mukaan ”käännettäessä ilmaistaan tulokielen keinoin se, mikä on jo ilmaistu lähtökielen keinoin”. On selvää, että edellisissä kuvauksissa käännösprosessi on yleistetty lähes äärimmilleen. Mundayn määritelmää voidaan pitää myös yksipuolisena, koska se – toisin kuin Vehmas-Lehdon lauseke – käsittelee vain kirjoittaen

tehtävää kääntämistä, mikä sulkee määritelmästä pois esimerkiksi tulkkauksen. Myöskään kielienvälinen kääntäminen (*interlingual translation*) ei ole ainoa kääntämisen muoto (Munday 2001: 7), mutta perinteisin ja myös tämän tutkimuksen lähtökohta. Koska myös tulkkauksen poissulkeminen ei ole tämän tutkimuksen kannalta olennainen puute, lähdenkin siitä, että määritelmä on tässä tilanteessa omalta osaltaan käyttökelpoinen, vaikka ei täydellinen olekaan.

Mundayn ja Vehmas-Lehdon esittämät kääntämisen määritelmät ovat siis hyvin pelkistettyjä malleja, mutta sellaisenaankin ne sopivat kuitenkin hyvin esimerkiksi tämänkin tutkimuksen teoriataustan perustaksi. Yleistämisellä on myös etunsa, koska mitä tarkemmaksi määritelmät käyvät, sitä enemmän näkökulmia ne rajaavat pois. Tällainen lähes yleispätevä määritelmä (edellä mainittuja puutteita lukuun ottamatta) antaa mahdollisuuden periaatteessa mihin tahansa kääntämisen lähestymistapaan. Sellaisenaan sitaatit jäävät kuitenkin liiankin avoimiksi, jotta niistä olisi todellista hyötyä minkään tutkimuksen tai teorian taustalla. Määritelmät kertovat sen, mistä kääntämisessä pääpiirteissään on kyse, mutta ne eivät kerro mitään siitä mitä kääntäminen on, ja niiden antama kuva kääntämisestä ilmiönä kaipaakin täydennystä. Etenkin kysymykset siitä, mitä kääntäjä itse asiassa käännösprosessin aikana tekee, jäävät vastaamatta.

Kuten jo luvussa kaksi tuli ilmi, historiallisesti käännöstieteessä ja käännöstieteellisessä keskustelussa on keskitytty lähinnä siihen, kuinka hyvin käännös vastaa lähtötekstiään, on puhuttu vastaavuudesta, eli *ekvivalenssista* tai uskollisuudesta lähtötekstin ja käännöksen välillä. Nykyään ekvivalenssin ja uskollisuuden käsitteet on kuitenkin kyseenalaistettu ja lähestymistapa on vuosien saatossa siirtynyt tästä tekstien välisen suhteen tarkastelusta käännöksen ja sen vastaanottajien suhteen tarkasteluun. Tarkastelussa onkin entistä enemmän käännöksen *adekvaattisuus*, eli se, miten käännös toimii tekstinä vastaanottavassa kulttuurissa. (Oittinen 2000: 8, Vehmas-Lehto 1999: 116.)

Vaikka hyvän käännöksen käsite usein liitetään juuri lähtötekstiuskolliseen, sanasanaiseen käännökseen, ovat kääntäjät läpi historian kuitenkin uskoneet, että käännöksen sopeuttaminen kohdekulttuuriin ja kohdeyleisölle on myös tärkeää (Nord 2001: 4). Ekvivalenssiin pohjautuvat käännösteoriat ovat vaatineet rinnalleen toisenlaisia lähestymistapoja, ja osaksi tästä syystä syntyivät niin kutsutut funktionaaliset teoriat, joissa käännöksen funktio ja toimivuus kohdekulttuurissa nousee tarkastelun kohteeksi.

Yksi 1970- ja 1980-luvuilla syntyneistä funktionaalisista teorioista on niin kutsuttu skoposteoria. Kyseessä on Katherine Reissin ja Hans Vermeerin (ks. esim. Vermeer 1996) kehittämä teoria kääntämisestä, jonka keskiössä on käännöksen tarkoitus eli skopos, toisin sanoen se syy, miksi jokin teksti halutaan kääntää ja käännöksen funktio, joka voi olla sama tai eri kuin lähtötekstin. Teoria lähtee siitä ajatuksesta, että kääntäminen on aina aktiivista toimintaa, jolla on jokin päämäärä (Vermeer 1996: 13). Olosuhteet, joissa kääntäminen tapahtuu, vaikuttavat toimintaan, ja kääntäjä pyrkii päämääräänsä niin hyvin kuin olosuhteet antavat myöten. Näillä ”olosuhteilla” voidaan tarkoittaa niin vastaanottajien tilannetta ja heidän odotuksiaan, toimeksiantajan odotuksia, lähtökielen (ja -kulttuurin) ja kohdekielen (ja -kulttuurin) suhdetta kuin hyvin käytännönläheisiä, kääntäjän ammatinharjoittamiseen liittyviä asioita, kuten aikaa ja rahaa (mts. 14). Erilaiset olosuhteet ja käännösten erilaiset funktiot voivat siis johtaa esimerkiksi hyvin erilaisiin käännöksiin samastakin lähtötekstistä (mts. 15).

Edellä esitettyihin ajatuksiin pohjautuen Vermeer on luonut oman määritelmänsä kääntämisestä, mikä on hieman edellisiä tarkempi, tosin ei sekään vielä missään nimessä tyhjentävä. Siinä kuitenkin toimijat ja käännökseen vaikuttavat olosuhteet on jo otettu enemmän huomioon:

I understand translating roughly as a procedure initiated by a commission consisting of a set of (verbal and non-verbal) instructions (plus additional

material) to prepare an (oral or written) "target text" for transcultural interacting on the basis of "source-text" material (Vermeer 1996: 6).

Skoposteoria katsoo kääntämistä hyvin funktionaalista perspektiivistä, jossa pääpaino on sekä kääntämisessä toimintana, mutta myös käännöksessä itsessään ja sen funktiossa eli tarkoituksessa, teorian termin skopoksessa. Teoria ei niinkään tutki lähtötekstin ja kohdetekstin eli käännöksen suhdetta, vaan kääntämistä itsessään ja etenkin käännöstä ja sen funktiota ja toimivuutta kohdekulttuurissa. Myös kääntäjän rooli on tässä teoriassa hyvin suuri kuin myös omalta osaltaan toimeksiantajankin, koska heidän odotuksensa kohdetilanteesta määrittävät sitä, miten käännetään, toisin sanoen ne ovat koko käännösprosessin lähtökohta. Myöskään käännöksen vastaanottajia ei ole unohdettu, vaikkakaan heidän roolinsa ei ole kovin aktiivinen. Käännös on kuitenkin teorian mukaan aina riippuvainen vastaanottajastaan, tosin lähinnä kääntäjän ja toimeksiantajan odotusten kautta. Teorian mukaan käännös voidaan nähdä eräänlaisena informaatiotarjouksena ja tällöin kääntäjän pitäisi kääntää siten, että informaatio välittyisi parhaalla mahdollisella tavalla vastaanottajalle, toisin sanoen asiantuntijalukija odottaa asiallista tekstiä, lapset odottavat lasten kieltä ja niin edelleen (Reiss & Vermeer 1986: 50).

Skoposteoria on itsessäänkin hyvin mielenkiintoinen lähestymistapa kääntämiseen juuri käytännönläheisyytensä takia. Myös teorian laaja-alueisuus tekee siitä kiinnostavan, koska se käsittelee kääntämistä "pelkkää" tekstiä laajempänä ilmiönä. Reissin ja Vermeerin (1986: 49) mukaan kattavan käännösteorian tulisikin sisältää myös kohdeyleisön tilannetta koskevia sääntöjä, koska näistä säännöistä voidaan johtaa käännöksen syntymiseen liittyviä ehtoja. Yleisen kiinnostavuuden lisäksi teoria on mielestäni myös hyvin sovellettavissa tämän tutkimuksen taustoittamiseen. Jo oletettu lähtökohta siitä, että kääntäminen on aktiivista toimintaa, jota ohjaavat erilaiset asiat, sopii myös tämän tutkimuksen lähtökohdaksi. Jotta suhde lukijaan voisi vaikuttaa kääntäjään ja käännösratkaisuihin, edellyttää se sitä ajatusta, että kääntäminen ei ole vain suoraviivaista sanojen siirtämistä kielestä toiseen, vaan toimintaa, joka edellyttää

päätöksiä ja johon myös kielen ulkopuoliset seikat voivat vaikuttaa. Toinen skoposteorian kiinnostava argumentti, etenkin tämän tutkimuksen valossa, on kääntäjän (ja toimeksiantajan) odotusten vaikutus kääntämiseen ja myös itse lopulliseen käännökseen. Teorian mukaan käännettäessä toimitaan aina vastaanottajatilannetta ja vastaanottajia koskevien odotusten mukaan. Kääntäjän näkemys tulevasta lukijasta näkyy tai ainakin sen tulisi näkyä käännöksessä, ja kääntämistä ohjaa siis aina vastaanottajan huomioon ottaminen.

Edellä mainitut skoposteorian tarjoamat ajatukset kääntämisestä ja vastaanottajien huomioonottamisesta sopivat siis hyvin tämän tutkimuksen perustuksiksi, mutta ne eivät kuitenkaan vastaa tämän tutkimuksen perimmäiseen kysymykseen eli siihen, miten kääntäjä ottaa lukijat huomioon käännösprosessin aikana ja mikä on kääntäjän ja lukijan suhteen asema tässä yhtälössä. Tähän kysymykseen on siis aihetta tarttua, ja tässä tutkimuksessa olenkin pyrkinyt siihen ottamalla selvillä, millaisena ammattikäntäjät näkevät oman suhteensa lukijoihinsa. Vaikka skoposteorian teesit vaikuttavat suoraviivaisilta ja paikoin jopa itsestään selviltä, on ollut mielenkiintoista selvittää, toteutuvatko nämä periaatteet myös käytännön käännöstyössä. Näitä tuloksia selvitetään tarkemmin luvussa viisi.

3.2. Kääntäminen prosessina

Prosessi on sananmukaisesti ”tapahtumasarja” tai ”kehityskulku” (Perussanakirja 1997), ja myös käännösprosessi voidaan hyvin nähdä näiden määritteiden kautta. Käännöksen matka toimeksiannosta lopulliseen tulokseen eli käännökseen on monen tekijän summa, kuten on jo tullut esille. Kyse on prosessista, tai ehkä pikemminkin prosesseista, koskien niin toimeksiantoa kuin itse kääntämistäkin. Kääntämisen yhteydessä voidaan puhua ”päätöksentekoprosessista” (*decision process*) (Levy 2000: 148) tai esimerkiksi ”kommunikaatioprosessista” (*communicative process*) (Reiss 2000: 160). Kun tutkitaan sitä, miten eri asiat vaikuttavat kääntämiseen, kokonaisprosessin yksi tärkeimmistä

osakokonaisuuksista on tietenkin se prosessi, jonka kääntäjä käy läpi käännöstyönsä aikana ja josta yleensä käytetään nimitystä ”käännösprosessi”.

Käännösprosessi, ”kääntäjän mielessä tapahtuva monivaiheinen toiminto, joka koostuu käännösvastineiden etsimisestä ja valinnasta” (Kääntämisen opetussanasto 2001), voidaan nähdä kääntäjän sisäiseksi prosessiksi. Kyse on monitahoisesta tapahtumasarjasta, jossa lopullinen käännös syntyy. On myös helppo yhtyä Juliane Housen (2000: 150) näkemykseen siitä, että kääntäjän sisäisessä käännösprosessissakaan ei ole kyse vain yhdestä prosessista, vaan eri prosessien järjestelmästä, johon sisältyvät niin eri ongelmanratkaisu- kuin päätöksentekoprosessitkin. Tällaisiksi voidaan lukea esimerkiksi strategianvalinta ja käännösongelmien ratkaisu.

Kääntäessä kääntäjä joutuu tekemään valintoja ja päätöksiä ja ratkomaan ongelmia. Ongelmat saattavat liittyä niin kieleen kuin kulttuuriin, ja kyse voi olla pienistä ja yksittäisistä tai suurista koko käännöstä koskevista ongelmista. Käännösongelmista puhuttaessa mainitaan usein myös käsite käännösstrategia, jolla tarkoitetaan sitä suhtautumistapaa, ”toimintasuunnitelmaa”, joka kääntäjällä on käännöstä kohtaan kokonaisuudessaan. Kuten Perussanakirjakin (1997) sanan ”strategia” määrittää, kyse on perustavasta toimintasuunnitelmasta. Jos kääntäjä esimerkiksi toteuttaa kääntäessään kotouttavaa strategiaa, hän pyrkii joka valintatilanteessa sellaiseen ratkaisuun, jossa lähtötekstin vieraannuttavia elementtejä tuodaan lähemmäksi käännöksen lukijaa. Strategia ei kuitenkaan itsessään vielä kerro mitään siitä, miten kääntäjä suhtautuu käännöksen yksittäisiin ongelmankohtiin, mutta sen valinta – tietoinen tai tiedostamaton – on olennainen osa käännösprosessia. Tämän tutkimuksen kannalta olennaisin kysymys on tietenkin se, miten käännösstrategiaan vaikutetaan, ja vaikuttaako kääntäjän suhde vastaanottajaan myös strategian valintaan ja tätä kautta käännösprosessiin.

Ongelmia analysoidessa kääntäjä joutuu tekemään valintoja. Kirjassaan *Kopiointia vai kommunikointia? Johdatus käännteoriaan* Inkeri Vehmas-Lehto (1999: 115) kuvaa tätä valintaprosessia käännöksen eri tekijöiden hierarkisointina. Samanlaista ajatussuuntaa edustaa myös Patrick Zabalbeascoa (1996: 243), joka *The Translator* -lehdessä julkaistussa artikkelissaan ”Translating Jokes for Dubbed Television Situation Comedies” puhuu prioriteetteihin (*priorities*) ja rajoituksiin (*restrictions*) perustuvasta kääntämisestä. Zabalbeascoan (mts. 243) teoria prioriteeteista ja rajoituksista on rakenteeltaan yksinkertainen, ja vaikka hän käsittelee artikkelissaan lähinnä av-kääntämistä ja sen rajoituksia, teoria sopii mielestäni hyvin yleistettäväksi myös muuhun kääntämiseen.

Zabalbeascoan (1996: 243) mukaan prioriteetit ovat ne tärkeimmät tekijät, jotka käännöksessä tarvitaan, jotta käännös toimisi tarkoitetulla tavalla. Rajoituksilla taas tarkoitetaan niitä tekijöitä, jotka haittaavat prioriteettien kääntämistä ja aiheuttavat ongelmia. Käännösprosessissa prioriteetit on tarkoitus laittaa tärkeysjärjestykseen (eli hierarkisoida), ja tämä tehdään rajoitusten sallimalla tavalla. (mts. 243.) Käännöksen tärkeimmät tavoitteet tulisi siis täyttää ensin, ja vasta sen jälkeen siirtyä vähemmän tärkeisiin tekijöihin. Näin ollen tärkeimmät prioriteetit toimivat myös rajoitteina hierarkiassa alempana oleville. Käytännössä tämä voi tarkoittaa esimerkiksi sitä, että kääntäjä päättää lukijan huomioonottamisen ja kohdekulttuurin konventioiden olevan käännöksen prioriteetteja ja tärkeämpiä kuin esimerkiksi lähtötekstin kirjaimellisen toistamisen. Lähtötekstin sisällön välittyminen on tietenkin yksi prioriteeteista, mutta se on tällöin hierarkiassa alempana kuin lukijan huomioonottaminen. Näin käännöksen muokkaus ja sopeuttaminen kohdekulttuuriin toimivat rajoituksena sille, miten käännöksessä voidaan ottaa huomioon lähtötekstin ominaisuuksia. Toisaalta sellaiset asiat, kuten kulttuurierot ja kulttuurisidonnaisten elementtien välittäminen kohdekulttuuriin voivat toimia rajoituksina lähtökulttuuriin sopeuttamiselle.

Kääntäminen on prosessina pääosin sisäinen tapahtumaketju. Käännöstieteessä kääntämistä on perinteisesti tutkittu sen tulosten (eli käännösten) perusteella ja itse prosessi on jäänyt vähemmälle tarkastelulle. Tähän on ollut osasyynä myös se, että käännösprosessin moniulotteisuutta ei ole aina ymmärretty, vaan kääntämistä on pidetty luovan toiminnan sijaan mekaanisena (Bassnett-McGuire 1991: 2–3). Käännösprosessia on myös käytännön näkökulmasta ollut vaikea tutkia, koska se tapahtuu kääntäjän aivoissa, ja kuten edellä esitettiin, esimerkiksi neurofysiologian tarjoamat tutkimustavat eivät ole vielä tällä hetkellä teknologialtaan tarpeeksi kehittyneitä käännösprosessin sisäiseen tarkasteluun. Ulkoista tutkimusta on kuitenkin jo tehty. Parin viimeisen vuosikymmenen ajan käännösprosessin tutkimiseen on ryhdytty protokollatutkimuksen (think-aloud protocol, TAP) avulla. Kyseisessä tutkimusmuodossa kääntäjä kommentoi kääntämistään (etenkin kohtaamiaan ongelmiaan) ääneen nauhalle samalla kun hän kääntää tekstiä (Vehmas-Lehto 1999: 131). Protokollatutkimusta on kehitetty etenkin Savonlinnan kansainvälisen viestinnän laitoksella, nykyisessä Joensuun yliopiston kääntämisen yksikössä (ks. esim. Jääskeläinen 1999 ja Tirkkonen-Conditt 2000).

3.3. Kohdeyleisön vaikutuksesta

Vaikka suorita tutkimuksia siitä, miten kääntäjän ja lukijan suhde vaikuttaa kääntäjään tai käännökseen on melko vähän, lukijan tai tarkemmin kohdeyleisön rooli käännöksen synnyssä on tunnustettu useissa käännösteorioissa useiden tutkijoiden toimesta. Lukijan huomioonottamista pidetään usein itsestäänselvyysnä ja joskus jopa käännöksen (kääntämisen) lähtökohtana. Näistä lähtökohdista voisi siis olettaa, että käännöksen lukijalla/vastaanottajalla/kohdeyleisöllä on merkitystä käännöksen synnyssä ja että kääntäjän ja lukijan suhteella on vaikutusta käännökseen ja kääntäjään. Tämä oletus on saanut myös vahvistusta tämän tutkimuksen ja etenkin tutkimukseen liittyvän kyselyn myötä, jossa useat kääntäjät mainitsivat kohderyhmän merkityksestä käännöstyöhönsä (ks. myös alaluku 5.4.1. alla).

Katharina Reiss ja Hans Vermeer (1986: 47) lähtevät siitä, että kääntämisen lähtökohtana ovat kääntäjän ja toimeksiantajan odotukset ja että käännös on myös riippuvainen vastaanottajasta ja hänen tilanteestaan ja odotuksista. Samassa yhteydessä he myös mainitsevat, että joissain tapauksissa käännöksen vastaanottajat (”vastaanottajatilanne”) voidaan ennakoida ja käännöstä voidaan näin muuttaa vastaamaan heidän tilannettaan (mts. 48). Vaikka kääntämisessä on/olisi kyse yhdensuuntaisesta viestinnästä, se ei tarkoita sitä, että tällainen viestintä voisi tavoittaa kuinka monta vastaanottajaa tahansa tai että sitä voitaisiin soveltaa kaikkiin mahdollisiin vastaanottajatilanteisiin (mts. 48).

Eri kohdeyleisöjen vaikutuksesta kääntämiseen on tehty melko useita tutkimuksia ja se on ollut etenkin monien pro gradu -tutkielmien aiheena. Lähtökohtana näissä tutkimuksissa on yleensä jokin tietty lähtöteksti ja siitä tehdyt erilaiset käännösversiot, joilla yleensä myös on etukäteen tiedossa olevat kohdeyleisöt (esimerkiksi lapset tai nuoret aikuiset). Esimerkiksi Johanna Lahtinen (2002) on tutkinut aihetta pro gradu -tutkielmassaan *Viisi Robinsonia, viisi Perjantaita*. Työ käsittelee nimensä mukaisesti viittä eri Robinson-suomennosta ja niiden eroja etenkin kohdeyleisöjen perspektiivistä. Lahtisen tutkimuksen perusteella voisi sanoa, että kohdeyleisö vaikuttaa käännökseen, niin yksittäisiin asioihin, kuten painotukseen, sekä yleisemmällä tasolla, esimerkiksi tekstin tyyliin. Robinson-suomennoksissa eroja löytyi esimerkiksi siinä, miten lähtötekstin mainintoihin alkoholinkäytöstä tai uskonnollisista asioista on suhtauduttu (mts. 61). Myös tyyllillisiä muutoksia on huomattavissa: nuorille suunnattu suomennos on seikkailutarina, aikuisille suunnattu taas selviytymistarina. Lapsille suunnattu suomennoksessa puolestaan painotetaan sen kasvattavaa tehtävää. (mts. 35–37.)

Piia Holopainen (2004) on puolestaan tutkinut pro gradu -tutkielmassaan nuortenlehti *Suosikin* eri toimitusten aikaisia käännöstapoja. Hän tuo tutkimuksessaan muun muassa esille sen, että eri aikakausien nuorisokuvat ovat vaikuttaneet toimitusten strategioihin ja se millaisena kohderyhmää (eli nuorisoa)

on kulloinkin pidetty on vaikuttanut myös kääntämiseen (mts. 44–45). Toisaalta tutkimuksessa tulee yleisemmin ilmi myös se, että nuorille käännettäessä kyse ei ole ainoastaan siitä, että kohderyhmä vaikuttaisi kääntämiseen, vaan että käännöksellä pyritään vaikuttamaan myös kohderyhmään. Toisin sanoen pohdittavana ei ole ainoastaan se, mitä kohderyhmä odottaa tai minkälaista tekstiä kohderyhmä haluaisi lukea, vaan myös se, mitä kohderyhmälle saisi esittää ja mikä olisi kohderyhmälle sopivaa tekstiä. Voidaan olettaa, että sama tilanne on usein myös lastenkirjallisuuden kohdalla, kuten esimerkiksi edellä esitetyissä *Robinson Crusoe* -käännöksissä. Samaa asennetta on nähtävissä myös tämän tutkimuksen kyselyosassa, sillä etenkin lapsille käännettäessä kääntäjä saattoi kokea olevana myös esimerkiksi kielenkäytön opastaja lapsilukijoille (ks. myös alaluku 5.4.1. alla).

Kohdeyleisön vaikutusta kääntämiseen on tutkittu ulkoa käsin, toisin sanoen tutkimuskohteena ovat olleet valmiit käännökset, käännösprosessin tuotteet, mikä tulee esiin myös kahdessa edellä esitellyssä tutkimuksessa. Tämän tyyppiset tutkimukset tuovat paljon hyödyllistä tietoa siitä, minkälaisia erilaisia käännöksiä samasta lähtötekstistä voi syntyä ja mikä näitä eroja on oletettavasti aiheuttanut. Pääosin edellä mainituissa tutkimuksissa on tullut ilmi, että lukijakunnan muuttuminen on vaikuttanut käännöksiin ja esimerkiksi samasta romaanista, kuten Defoen teoksesta *Robinson Crusoe*, on syntynyt erilaisia käännöksiä aikuis- ja lapsiyleisölle. Kuitenkin, kuten on jo mainittu, pelkkiä valmiita käännöksiä tutkimalla on vaikea päästä sisälle kääntäjän päin sisään ja sisälle käännösprosessiin, mihin esimerkiksi tällä tutkimuksella pyrin.

Kun käännöstieteessä puhutaan lukijoiden vaikutuksesta käännökseen, yleisimmin tutkijat sanovat, että ”kääntäjän tulee ottaa lukijat huomioon” tai ”kohdeyleisö vaikuttaa käännösratkaisuihin”. Tällaiset lauseet ovat tietenkin totta, mutta samalla ne liikkuvat hyvin yleisellä tasolla ja aiheuttavat väkisinkin lisäkysymyksiä. Miten kääntäjä ottaa lukijat huomioon? Miten kohdeyleisö vaikuttaa käännösratkaisuihin? Ja niin edelleen. Tietenkin voidaan myös kysyä

sitä, kuinka paljon tällaiset käännöstieteelliset ”totuudet” tai ”suositukset” lopulta vaikuttavat käytännön käännöstyöhön. Voidaanko esimerkiksi yleispätevästi sanoa, että kohdeyleisö vaikuttaa aina käännökseen? Vaikka edellä esitetyn valossa näyttääkin siltä, että kohdeyleisöllä todella on vaikutusta, niin on kuitenkin muistettava, että pelkkä kohdeyleisön muuttuminen tai kohdeyleisön olemassaolo ei sinällään käännä tekstejä tai muuta käännöksen luonnetta, tämän tekee aina kääntäjä. Jos ja kun kohdeyleisö vaikuttaa, se vaikuttaa siis aina kääntäjään ja vasta hänen kauttaan käännökseen.

Tässä tutkimuksessa olenkin keskittynyt juuri kääntäjän rooliin. Tutkimuksen tavoitteena onkin tarkastella käännösprosessiin vaikuttavia ilmiöitä – tässä etenkin lukijan vaikutusta – kääntäjän itsensä kautta toisin kuin perinteisissä tutkimuksissa, joissa aiheetta on lähestytty käännösten kautta. Jotta voitaisiin vastata kysymykseen, miten lukija vaikuttaa käännösprosessiin, täytyy ensin etsiä vastauksia kysymykseen, miten lukija vaikuttaa kääntäjään ja tämä tapahtuu vain ottamalla yhteyttä kääntäjään itseensä. Sama koskee myös kysymystä siitä, miten kääntäjän ja lukijan suhde näyttäytyy kääntäjälle.

4. Yksinpuhelua vai dialogia?

Kääntäminen, kuten kaikki muukin ihmisten välinen kommunikaation tapahtuu tilanteessa, joka on enemmän tai vähemmän rajoitteinen niin ajan kuin paikankin suhteen. Jokainen kommunikaatiotilanne on puolestaan jonkin kulttuurin sisäinen, ja tämä kulttuuri väistämättä myös vaikuttaa kyseiseen tilanteeseen (Nord 2001: 1). Kuten Riitta Oittinen (2000: 9) toteaa kirjassaan *Translating for Children*, kääntäjä ei koskaan käännä tyhjiössä, vaan hän on osa laajempaa kokonaisuutta ja jokainen käänös tapahtuu jossakin tilanteessa (kontekstissa), eli ajassa, paikassa ja kulttuurissa. Tämän lisäksi voitaisiin myös mainita se, että kääntäjä ei myöskään ole kääntäessään yksin, vaan useimmiten kääntämiseen vaikuttavat (useat) muutkin henkilöt, pääasiassa käännöksen toimeksiantaja ja käännöksen lukija. Oittinen (mts. 10) sanoo myös, että kääntäjän tilanne sisältää myös kääntäjän henkilönä, esimerkiksi kääntäjän oman maailmankuvan ja ideologian. Tätä ajatusta voisi laajentaa koskemaan myös muita käänösprosessiin osaa ottavia henkilöitä. Myös he elävät jossakin tilanteessa, ja myös heillä on oma maailmankuvansa, joka voi vaikuttaa heidän toimintaansa ja näin myös käännöksen.

Vaikka kääntämistä kuvaillaan usein hyvin yksinäiseksi työksi, ei kääntäjä kuitenkaan ole pelkkä irrallinen toimija, eikä voida sanoa, että käännöksen laatimiseen osallistuisi pelkästään kääntäjä itse. Rooleja löytyy muillekin, vaikka kääntäjä toki pääasiallisena toimijana onkin. Käänösprosessiin voidaan nähdä osallistuvan myös toimeksiantajan, jonka rooli saattaa olla isokin, sekä käännöksen lukijan, joka osallistuu prosessiin ainakin toimeksiantajan ja kääntäjän odotusten kautta (Reiss & Vermeer 1986: 47–48) sekä ainakin välillisesti myös lähtötekstin kirjoittajan. Esimerkiksi tätä tutkimusta varten tekemässäni kyselyssä (ks. luku viisi) tuli ilmi, että lähtötekstin kirjoittajan merkitys on usein erittäinkin vahvasti läsnä käännöstyössä, joskus jopa vahvemmin kuin lukijan.

4.1. Lukijan rooli

Vaikka lukijan rooli käännösprosessissa on käännöstieteessäkin otettu viime vuosikymmenien aikana lähempään tarkasteluun, tarkastelu on pysynyt pääasiassa teoreettisella tasolla, kuten Leppihalmekin (1997: 21) toteaa. Lukijan rooli on kuitenkin noussut esiin käännöstieteellisessä keskustelussa yhä enemmän, kun tutkimuksen pääpaino on siirtynyt lähtötekstin tarkastelusta kohdekulttuurin huomioonottamiseen. Tämän tutkimuksen kannalta oleellista on se, miten käännöksen lukija näyttäytyy käännösprosessissa kääntäjän kautta, ja lukijan lopullinen itsenäinen rooli jää näin kääntäjän näkemyksen varjoon. Toisaalta jotta olisi mahdollista todella ymmärtää oletuslukijan, eli kääntäjän ”luoman” lukijan, roolia käännösprosessissa, on myös tärkeää tarkastella oikean lukijan roolia tarkemmin. Lukijan osuutta on syytä tarkastella myös siitä syystä, että siten saamme paremman kokonaiskuvan kääntäjän ja lukijan suhteesta, vaikka tässä tutkimuksessa pääpaino onkin kääntäjän näkökulmassa.

Edellä alaluvussa 3.1. kääntäminen määriteltiin prosessiksi, joka alkaa toimeksiannosta ja päättyy valmiiseen käännökseen. Mutta mihin käännösprosessi todella loppuu? Loppuuko se siinä vaiheessa, kun kääntäjä päästää käännöksen käsistään, vai voiko prosessi jatkua vielä esimerkiksi lukijan osalta. Kirjallisuustieteessäkin lukijan rooli on laajentunut passiivisesta vastaanottajasta, prosessin osanottajaksi, joka tulkinnallaan ikään kuin jatkaa tekstin kirjoittamista ja täydentää tekstiä omalla tulkinnallaan: ilman lukijaa ei tekstiäkään olisi olemassa (Leppihalme 1997: 21). Samaa mieltä on myös Christiane Nord (2001: 31), joka muistuttaa, että tekstin merkitys syntyy sekä kirjoittajan että vastaanottajan avulla; hänen mukaansa voidaan jopa sanoa, että tekstejä on yhtä monta kuin on vastaanottajiakin.

Edellä esitetyn perusteella kääntäjänkään tekemät valinnat ja käännösratkaisut eivät ole koskaan lopullisia, koska hänen tekemänsä käännös ei ole koskaan

viimeinen versio, vaan viimeinen versio syntyy lukijan tulkinnan tuloksena. Tästäkin syystä kääntäjän oletukset ja odotukset lukijasta ovat tärkeässä asemassa käännösprosessissa. Koska jos lukijan tulkinta varsinaisesti synnyttää tekstin, voivat kääntäjän väärät oletukset ja odotukset aiheuttaa ennalta arvaamattomia tulkintoja ja mahdollisia väärinymmärryksiä.

Toisaalta, kuten kääntäjäkin kääntää tekstiä omassa kontekstissaan, myös lukijan tilanne on aina henkilökohtainen. Teoksessaan lapsille kääntämisestä Oittinen (2000) käy läpi myös lukijan roolia ja tarkastelee eri kirjallisuustieteilijöiden näkemyksiä lukijasta. Pohjaten venäläisen kirjallisuusteoreetikon Mihail Bahtinin ajatuksiin Oittinen (mts. 24) muistuttaa, että lukijoilla on aina omat tarkoitusperänsä ja he lukevat tekstejä aina omasta näkökulmastaan käsin eikä kirjoittaja voi tähän enää vaikuttaa. Lukiessaan lukija yhdistää lukemaansa kaiken kokemansa, elämänsä ja identiteettinsä (mts. 18), aivan kuten kääntäjäkin kääntäessään. Tässä yhteydessä olisikin hyvä myös huomioida se, että käännösprosessin aikana myös kääntäjä on lukijan roolissa.

Kirjallisuuden tutkija Wolfgang Iser (ks. esim. 1990) on tuonut esille käsitteen *implied reader*, joka pitää sisällään sekä kirjoittajan suhtautumisen lukijaansa kohtaan että lukijan aktiivisen roolin merkitysten ymmärtäjänä. Iserin (1990: xii) näkemyksen mukaan valmis teksti sisältää jo siihen ennalta rakennetut, potentiaaliset merkitykset; lukiessaan lukija toteuttaa tämän potentiaalisen luomalla tekstistä merkityksiä. Iser siteeraa toista kirjallisuuden tutkijaa Northrop Fryeta, jonka mukaan etenkin kaunokirjallisuuden tuotokset vertautuvat piknikkiin, ”johon kirjailija tuo sanat ja lukija merkityksen” (mts. 30, oma käännös). Vaikka Iserin näkemykset perustuvatkin kirjallisuuden tutkimukseen, voi hänen perusajatustaan mielestäni hyvin soveltaa myös käännöstieteessä. Tämän tutkimuksen osalta hänen ajatuksensa ovat oleellisia myös sen takia, että niissä kirjoittajan ja lukijan roolit yhdistyvät. Kirjoittaja luo tekstiin merkityksiä – se on hänen ”roolinsa” – merkitykset eivät kuitenkaan ole oikeasti olemassa ennen kuin

lukija luo ne uudelleen lukiessaan. Tätä samaa ajatuskulkuahan löytyy myös esimerkiksi Nordin (2001) ajatuksista edellä.

Kaikki eivät kuitenkaan pidä Iserin näkemyksiä lukijan roolista ja merkitysten synnyttämisestä täysin sovellettavina. Esimerkiksi Oittinen (2000: 24) on sitä mieltä, että tekstillä ei voi olla vain yhtä tiettyä merkitystä, vaan että jokainen lukija luo tekstille oman merkityksensä. Koska maailma muuttuu koko ajan, myös merkitykset muuttuvat. Oittinen näkee siis lukijan roolin irrallisempana kirjoittajasta, ja hän sanookin, että lukijat lukevat tekstejä aina omista lähtökohdistaan ja omia tarkoituksiaan varten (mts. 24). Tämä on tietenkin totta, mutta toisaalta olen myös sitä mieltä, että kirjoittajan ja lukijan merkitysten on myös mahdollista kohdata ja että tätä tapahtuu hyvin usein. Kirjoittaja ei voi absoluuttisesti koskaan määrittää sitä, miten hänen tekstiään luetaan, mutta hän pystyy kuitenkin tekemään parhaansa, että lukija ymmärtäisi hänen merkityksiään mahdollisimman hyvin. Tätähän tilannetta myös kääntäjän nähdään tavoittelevan. Oittinen pohjaa ajatuksensa kaunokirjallisuuden kääntämiseen, mutta jos asiaa lähestytään esimerkiksi asiatekstien kääntämisen perspektiivistä, merkitysten muuttuminen lukijasta toiseen kuulostaa lähinnä teoreettiselta ainakin lyhyellä aikavälillä. Toki myös Iser on luonut näkemyksensä lukijan roolista kaunokirjallisuuden pohjalta, mutta tähän ei toki tarkoita sitä, ettei se olisi sovellettavissa muihin tekstilajeihin.

Bahtinin mukaan lukeminen on kuitenkin myös ”dialogista” (*dialogic*) ja tätä dialogia käydään kirjoittajien, lukijoiden ja eri kontekstien välillä (Oittinen 2000: 29). Oittinen (mts. 29) tiivistää Bahtinin näkemyksiä dialogista ajatukseen siitä, että lukijan ”minä” ja tekstin (kirjoittajan) ”sinä” kohtaavat lukiessa. Tämä samainen ajatus tuntuu sopivan hyvin myös kääntämiseen, ja myös tämä tutkimus pyrkii omalta osaltaan tarttumaan tähän kiinnostavaan aiheeseen. Oittinen lähestyy asiaa kirjassaan lähinnä Bahtinin dialogismin kautta, mutta näkökulma voisi olla myös kääntämisen tutkimuksessa. Jos kääntämisen ja käännökseen yhtenä tärkeimpänä tavoitteena pidetään käännökseen lukijoiden

huomioonottamista, kääntäjän luoman ”sinän” ja lukijan ”minän” välisen dialogin tulisi sujua, jotta käänös olisi toimiva. Jotta lukija ja kirjoittaja/kääntäjä voisivat ymmärtää toisiaan, tarvitaan mielestäni dialogia – vuoropuhelua – myös heidän välilleen. Usein tämä dialogi on kuitenkin välillistä ja se käydään tekstin kautta. Kuten edellä on tullut ilmi, lukija osallistuu käänösprosessiin, mutta hänen käymänsä dialogi on yleensä hänen ja tekstin välistä, ja hän käy vuoropuhelua kääntäjän kanssa vain tekstin välityksellä. Samoin on myös kääntäjän laita. Tartun tähän aiheeseen vielä tarkemmin alaluvussa 4.3. alla.

4.2. Oletuslukijasta

Iserin (1990: 30) näkemyksen mukaan kirjoittaja luo kirjoittaessaan kuvan tulevasta lukijasta (tai siitä, mitä merkityksiä lukija tekstistä löytää) ja hän pyrkii omalla toiminnallaan tekstin kautta muokkaamaan oikeaa lukijaa oman mielikuvansa mukaiseksi. Toisin sanoen kirjoittaja pyrkii tekstillisin keinoin varmistamaan sen, että lukija ymmärtää tekstin samoin kuin kirjoittaja. Oma näkemykseni oletuslukijasta on osittain yhtenevä Iserin ajatukseen, näen oletuslukijan kirjoittajan (tässä: kääntäjän) luomana tulevan lukijan prototyypinä. Oletuslukija ei kuitenkaan ole työkalu, jolla kääntäjä pyrkii vaikuttamaan lukijaan, vaan tilanne on lähes päinvastainen. Kääntäjä pyrkii oletuslukijan avulla luomaan yhteyden käänöksen tulevaan lukijaan ja ennakoimaan hänen tarpeitaan, eli lukija on kuka on, ja kääntäjä pyrkii toimimaan tämän mukaan.

Kuten edellä on mainittu, käänökseen vaikuttaa kääntäjän lisäksi moni asia ja henkilökkin. Silti kääntäjän vaikutus on näistä kaikista tietenkin suurin, sillä hänellä on periaatteessa ainoana toimijana välitön yhteys käänökseen. Tietenkin myös esimerkiksi toimeksiantaja ja kustannustoimittaja voivat myös tehdä käänökseen suoria muutoksia, mutta tässä tilanteessa jätän tämän editoinnin tutkimuksen ulkopuolelle. Kääntäjä on käänösprosessissa siis se henkilö, jonka

kautta muut, kuten toimeksiantaja ja lukija, käännökseen vaikuttavat. Onkin siis mielenkiintoista tarkastella sitä, mitkä eri asiat vaikuttavat kääntäjään ja miten.

Oma näkemykseni oletuslukijasta on syntynyt sekä taustakirjallisuuden, käänносopintojen että oman käännöskokemukseni kautta. Koska kääntäjällä ei ole lukijaan lähes koskaan suoraa suhdetta, on oletuslukija ikään kuin ”oikean lukijan” virtuaalinen vastine. Välineet oletuslukijan luomiseen saadaan yleensä toimeksiantajalta, mutta joskus ohjeistus saattaa olla myös vähäistä tai olematonta (mikä tuli ilmi myös tähän tutkimukseen liittyvässä kyselyssä, ks. luku viisi), joten kääntäjä joutuu luomaan oletuslukijan oman ammattitaitonsa ja taustatietojensa avulla. Kuten seuraavassa luvussa tulee ilmi, kääntäjän kuva lukijasta perustuu yleensä eräänlaisiin stereotypioihin ja oletuksiin (mistä nimi ”oletuslukija”). Kun kääntäjä tietää käännökseen kohderyhmän, hän pystyy räätälöimään tekstiään kohderyhmän ominaisuuksien mukaan. Kun siis puhutaan oletuslukijasta, kyse on enemmän toiminnasta ja käännöstyön osasta kuin pelkästä kohdeyleisön profiloinnista tai lukijan ominaispiirteiden listaamisesta. Tästäkin syystä oletuslukijan käsite on mielestäni mielekästä erottaa esimerkiksi kohdeyleisön käsitteestä (ks. myös alaluku 1.2.1. edellä).

Käyn seuraavassa alaluvussa tarkemmin läpi kääntäjän ja lukijan suhdetta, ja onkin tärkeää myös hahmottaa, mikä rooli oletuslukijalla tässä suhteessa on. Oletuslukija, sellaisena kuin se on tässä tutkimuksessa esitetty, vaikuttaa olennaisesti kääntäjän ja lukijan suhteeseen, ja samalla tavalla kyseisellä suhteella on myös vaikutusta siihen, millaiseksi oletuslukija muodostuu ja miten sitä käytetään hyväksi käännosprosessin aikana. Kääntäjän oletukset lukijasta ohjaavat hänen suhtautumistaan lukijaan, ja esimerkiksi vääränlaiset oletukset voivat vaikuttaa lukijasuhteeseen negatiivisesti, jos lukija kokee, että käänнос ei ole toimiva tai muuten hyväksyttävä. Väärien oletusten synnyttämä ”väärä” käänнос saattaa siis heijastua takaisin kääntäjään. Toisaalta suhde lukijaan määrittää myös sitä, miten kääntäjä luo kuvaa oletuslukijasta ja millaiseksi tuo kuva tarkentuu. Esimerkiksi avoin suhde lukijaan ja lukijan tunteminen (ei välttämättä

henkilökohtaisesti, vaan esimerkiksi toimeksiannon kautta) voivat auttaa kääntäjää luomaan toimivan kuvan oletuslukijasta. Toimeksianto on yleensä tärkeässä osassa, kun puhutaan siitä, miten oletuslukija rakentuu, ja näin ollen sillä on myös merkitystä kääntäjän ja lukijan suhteen luomisessa. Koska kääntäjä ja lukija kommunikoivat hyvin harvoin suoraan keskenään, toimeksianto ja toimeksiantaja nousevat usein eräänlaiseen välittävään rooliin heidän välilleen.

4.3. Yksinpuhelua vai dialogia: kääntäjän ja lukijan suhde

Translators seldom have access to the way their readers respond to the solutions chosen and the strategies adopted. After all, general readers rarely approach translators to offer congratulations or criticism, and reviewers often disregard the translator's work entirely unless they want to call attention to some language error. (Leppihalme 1997: 132.)

Kääntäjän ja lukijan suhde on suurimmassa osassa tapauksista edelleen hyvin abstrakti käsite, kuten tätä tutkimusta varten tehdyssä kääntäjäkyselyssäkin tulee ilmi (ks. esim. alaluku 5.4.3. alla). Koska kyseessä harvoin on konkreettinen, henkilökohtainen suhde, käsitteen olemassaolo ja käyttö olisi mahdollista kyseenalaistaa. Tässä tutkimuksessa pyrin kuitenkin tuomaan esille ajatusta siitä, että jokaisella kääntäjällä on suhde lukijoihinsa, oli se kuinka abstrakti tahansa. Niin kauan kuin kääntäjä tekee käännöksiä, joita jokin toinen ihminen lukee, heidän välillään on olemassa jonkinlainen side. Lukijasuhde syntyy silloin, kun kääntäjä ajattelee lukijaansa ja tekee käännöstä tietoisena siitä, että se on jonakin päivänä lukijan kädessä. Kuten tässäkin tutkimuksessa tulee ilmi, tämä ei kuitenkaan välttämättä tarkoita sitä, että kääntäjän pitäisi tehdä käännöstä pelkästään lukijan ehdoilla. Suhteen vuorovaikutteisuus puolestaan edellyttäisi sitä, että myös toinen osapuoli, eli lukija, ottaisi siihen osaa. Kuten edellä esitettiin, lukijalla on oma roolinsa merkitysten muodostamisessa, mutta kääntäjän ja lukijan suhteen kannalta ongelmallista on se, että kääntäjä jää usein näkymättömäksi välittäjäksi lähtötekstin kirjoittajan ja käännöksen lukijan välille. Jotta kääntäjän ja lukijan suhde voisi olla vuorovaikutteinen, tulisi myös lukijan

tiedostaa kääntäjän olemassaolo, ja siihen tarvitaan kääntäjän näkyvyyttä, josta lisää seuraavassa alaluvussa.

Kääntäjän ja lukijan suhteen merkitys käännoistyölle näyttäytyy juuri tietoisuuden kautta. Kun kääntäjä on tietoinen siitä, kuka tekstiä suurimmalla todennäköisyydellä lukee, on hänen mahdollista sopeuttaa omaa käännoistyötään tähän tietoon. Näin merkitysten välittyminen käännoksessa tapahtuisi kaikkein varmimmin. Samalla tavalla myös se, että lukija tiedostaisi kääntäjän olemassaolon ja ymmärtäisi käännosprosessia, auttaisi merkitysten välittymistä lukijalle, kun mahdollinen vieraus tai käännoksen ja lähtötekstin erot selittyisivät paremmin. Suhteen vuorovaikutteisuuden teoria ja käytäntö eivät kuitenkaan vielä kohtaa työelämässä, kuten luvussa viisi esitellyssä kyselyssä tulee ilmi.

Edellä esitetyt ajatukset dialogista kirjoittajan ”sinän” ja lukijan ”minän” väillä ovat siis mielenkiintoinen ajatusleikki, mutta millä tavalla tällainen dialogi voisi toteutua käytännössä? Bahtinin teorian mukaan kirjoittaja (ja miksei myös lukija) joutuu aina ainakin jossain määrin vain luottamaan siihen, että yllä mainitut ”sinä” ja ”minä” jossain vaiheessa kohtaavat. Kääntäjä on kuitenkin mielestäni ehkä vielä lähtötekstin kirjoittajaakin enemmän vastuussa siitä, että hän ja lukija ovat samalla polulla. Kääntäjä ja käännoksen lukija ovat kuitenkin yleensä yhteydessä toisiinsa yleensä vain käännoksen välityksellä, ja vain harvoin kääntäjä ja lukija pystyvät käymään läpi käännoksen liittyviä odotuksia, haasteita ja ongelmia suoraan tai edes epäsuorasti. Tästä syystä kääntäjän kuva lukijasta ja hänen tarpeistaan on yleensä olettamusten varassa, samoin kuin lukijan kuva kääntäjän työstä ja käännokseen liittyvistä/liittyneistä ongelmista. Pelkkien oletusten varassa toimiminen ei aina edesauta yhteisymmärryksen saavuttamista.

Käännoistutkimus on ymmärrettävästi keskittynyt pääosin pelkästään kääntämiseen ja käännoksiin kääntäjän ja ehkä useimmin vielä pelkästään käännoksen näkökulmasta. Kuitenkin myös käännoksen lukijan perspektiivistä

voisi olla hyötyä sekä käännöstutkimukselle että käytännön käännöstyölle. Mitä lukija odottaa käännökseltä, mitä hän tarvitsee käännökseltä? Myös lukija hyötyisi suuremmasta vuorovaikutuksesta kääntäjän kanssa, ja se voisi myös syventää yleisön käsitystä kääntämisestä ja kääntäjistä. Tuottamalla käännöksiä, jotka vastaisivat lukijoiden odotuksia palveltaisiin niin kääntäjiä kuin lukijoitakin. Tarkoitukseni ei ole sanoa, että kääntäjät eivät tällä hetkellä ota lukijoita huomioon tai että käännökset olisivat huonoja. En myöskään halua esittää, että lukijan huomioon ottaminen tarkoittaisi aina helpotettuja tai kotoutettuja käännöksiä. Dialogia kääntäjän ja lukijan välillä olisi kuitenkin ehkä mahdollista lisätä, mistä voisi olla positiivisia seurauksia molemmille osapuolille.

Kääntäjä ja lukija eivät tietenkään ole tälläkään hetkellä täysin eristettyjä toisistaan. Kääntäjät voivat tuoda omia näkemyksiään esille esimerkiksi esipuheissa ja kääntäjän kommentteissa, joita kylläkin näkyy nykyään melko vähän käännetyissä teksteissä. Tämä mahdollisuus on kuitenkin siis olemassa. Tietysti myös erilaiset haastattelut voivat tuoda kääntäjää lähemmäksi lukijoita. Myös lukijoilla on joitakin mahdollisuuksia saada mielipiteitään kuulluksi. Käännöskritiikin kautta kääntäjällä on mahdollisuus päästä selville siitä, miten hänen käännöksensä on otettu vastaan (ainakin yhden henkilön puolesta). Myös käännöstieteessä on lukijan näkökulma otettu mukaan tutkimukseen, ja reseptio- eli vastaanottotutkimus on saanut jalansijaa.

Reseptiotutkimus on tutkimustapa, jonka avulla tutkitaan lukijoiden suhtautumista käännöksiin esimerkiksi tunnistuskokeilla (Vehmas-Lehto 1999: 129). Reseptiotutkimuksessa voidaan tutkia myös sitä, miten lukija ymmärtää lukemansa. Tällainen tutkimus on mielenkiintoista kääntäjän kannalta etenkin sen suhteen, että siinä saadaan jonkinlaista näyttöä siitä, onko lukija ymmärtänyt käännöksen ”oikein”, toisin sanoen niin kuin kääntäjä oli sen tarkoittanut. Tämän tyyppistä tutkimusta ovat tehneet muun muassa Leppihalme (1997) ja Tuominen (2002), jotka ovat tutkineet alluusioiden kääntämistä ja käännettyjen alluusioiden ymmärtämistä ja tulkintaa.

Käännöskritiikin ja reseptiotutkimusten edesauttama kommunikaatio lukijan ja kääntäjän välillä on tietenkin hyödyllistä, mutta siinäkin on se ongelma, että se on yksisuuntaista ja tapahtuu vasta sitten kun käännös on jo valmis. Toisin sanoen arvioitavana on käännös, joka on jo valmis ja jota ei useimmissa tapauksissa enää voida muuttaa. Miten kääntäjä voi siis saada tietoa lukijan tarpeista ennen käännösprosessin alkua ja sen aikana, ja perustuuko tämä tieto pelkästään kääntäjän omiin oletuksiin vai myös faktoihin? Tämän työn seuraavassa luvussa pyrin tarttumaan muun muassa näihin kysymyksiin tarkemmin, ja tarkastella lähemmin kääntäjän ja lukijan suhdetta kääntäjän perspektiivistä analysoimalla kääntäjien parissa toteutettua kyselyä kyseisestä aiheesta.

4.4. Kääntäjän näkyvyys

Tässä työssä tarkastellaan kääntäjän ja lukijan suhdetta, ja pyritään selvittämään sen luonnetta. Tutkimuksella on myös tietty pyrkimys edistää avointa ja vuorovaikutteista suhdetta kääntäjän ja lukijan välillä. Jotta tämä olisi mahdollista ja jotta kääntäjä ja lukija pystyisivät kommunikoimaan edes välillisesti, kuten esipuheiden välityksellä, on kääntäjän oltava näkyvä toimija, ei piilossa toimiva välittäjä lähtötekstin kirjoittajan ja käännöksen lukijan välillä. Kääntäjän näkyvyys ja sen suhde kääntäjän etiikkaan on kuitenkin jakanut tutkijoita käännöstieteellisessä keskustelussa, ja eri koulukunnat näkevät kääntäjän näkyvyyden eri tavoin. Usein tämäkin kysymys liittyy väittelyyn siitä, tulisiko kääntämisen olla uskollista lähtötekstille vai käännöksen lukijalle (ks. myös alaluku 2.1. edellä).

Kääntäjän etiikka tutkinut Kaisa Koskinen (2000: 382) jakaa artikkelissaan ”Ekvivalenssista erojen leikkiin – käännöstiede ja kääntäjän etiikka” kääntäjän näkyvyyden kolmeen pääryhmään: kääntäjä voi näkyä joko käännöksen rinnalla, itse käännöksessä tai yleisemmin yhteiskunnassa (kuten tiedotusvälineissä).

Koskinen mainitsee tässä yhteydessä muun muassa Christiane Nordin, joka hänen mukaansa näkee kääntäjän näkyvyyden käännöksen rinnalla, esimerkiksi esipuheessa, kääntäjän velvollisuudeksi tai ”kuluttajansuojaksi” (mts. 382). Vieraannuttavan kääntämisen puolestapuhuja Venuti puolestaan on sitä mieltä, että kääntäjän tulisi jättää jälkensä käännökseen, ja käännöksen tulisi ”häiritäkin” lukijaa vieraudellaan: lukijan pitäisi tietää lukevansa käännöstä (mts. 382). Tässä asetelmassa kyse kääntäjän näkyvyydestä liittyy myös vallankäyttöön, koska niin sanotuissa valtakulttuureissa, kuten Yhdysvalloissa, suositaan kotouttavia, ”näkymättömän” kääntäjän käännöksiä, ja vieraan kulttuurin vaikutukset sulautetaan täysin kohdekulttuuriin. Venutin (1995: 2) ajatuksista on luettavissa, että hän kokee sujuvan käännöksen tarkoittavan lähes automaattisesti myös näkymätöntä kääntäjää, mikä on näkökulma, jota en kuitenkaan haluaisi allekirjoittaa automaattisesti kaikissa tapauksissa. Kuten Koskinenkin (2000: 382) mainitsee, kääntäjän voi kuitenkin myös näkyä käännöksen rinnalla, kuten esipuheessa, jossa hän voi esimerkiksi perustella tekemiään ratkaisuja.

Edellä esitetyissä näkemyksissä kääntäjän näkyvyydestä on keskitytty lähinnä kääntäjän näkökulmaan tai suurempiin yhteiskunnallisiin, jopa poliittisiin linjoihin. Tämän tutkimuksen kannalta on kuitenkin oleellista se, miten kääntäjän näkyvyys vaikuttaa ja voisi vaikuttaa kääntäjän ja lukijan suhteeseen. Jos kääntäjän näkyvyyttä tarkastellaankin lukijasuhteen ja käytännön käännoistyön näkökulmasta teoreettisen lähestymistavan sijaan, näkyvyyden olemus ja tarkoitus saavat uusia ulottuvuuksia.

Mielestäni kääntäjän ja lukijan suhteen kannalta tärkeintä on se, että kääntäjän olemassaolo tiedostetaan ja tunnustetaan niin lukijan, yhteiskunnan kuin kääntäjän itsensäkin toimesta. Haluaisin myös hieman kritisoida edellä esitettyä ajatusta siitä, että sujuva, sopeutettu käänнос olisi aina yhtä kuin näkymätön kääntäjä. Kun ajatellaan kääntämistä työelämässä, mielestäni ihanteellista olisi tilanne, jossa näkyvä kääntäjä tuottaisi toimivia käännöksiä, mikä suurimmassa tapauksessa tarkoittaa siis juuri kohdekielessä ja -kulttuurissa toimivia käännöksiä. Koen, että

on mahdollista luoda tilanne, jossa lukija tietää lukevansa käännöstä, vaikka käännös olisi kohdekielen ja -kulttuurin odotusten mukainen. Jos kääntäjän rooli yhteiskunnassa olisi näkyvämpi, myös kääntäjän ja lukijan suhteen olisi mielestäni helpompi kehittyä. Näkyvämmällä roolilla en tarkoita tässä välttämättä sitä, että kääntäjien pitäisi olla enemmän näkyvissä esimerkiksi julkisuudessa, vaan pikemminkin sitä, että kääntäjän työ ja kääntäjän osa käännösprosessissa tulisi tunnetummaksi yleisön keskuudessa. Toisaalta julkisuus on yksi tapa tämän saavuttamiseksi.

Esimerkkinä edellä esitetystä tilanteesta voisi toimia esimerkiksi kaunokirjallisuuden kääntäjä Jaana Kapari-Jatta, joka on suomentanut muun muassa *Harry Potter* -kirjasarjaa. Kapari-Jatta on esiintynyt kyseisten käännösten takia usein julkisuudessa, ja hänen nimensä ja työtapansakin on tuttu kirjasarjan faneille ja jopa suurellekin yleisölle. Esimerkiksi uutisissa kirjasarjan uusimman osan lähtökielisen version ilmestymisestä oli usein haastateltu myös Kapari-Jattaa ja käyty läpi hänen suhtautumista lähtökieliseen kirjaan ja sen tulevaan suomennosurakkaan (ks. esim. Iltalehti 2007). Kapari-Jatan käännöksiä on kiiteltu niiden kielen eläväisyydestä, ja hän on saanut kyseisistä käännöksistä myös kansainvälisen kääntäjäliiton Astrid Lindgren -palkinnon (Harry Potter 2007). Käännösten sujuvuudesta huolimatta en usko, ettei suurin osa niitä lukevista ole tietoisia siitä, että kyseessä on käännös juuri näkyvän kääntäjän takia.

5. Kääntäjien näkemyksiä lukijasuhteesta: kysely

Tulevan lukijan merkityksestä kääntäjälle ei ole aiemmin tehty kattavia haastattelu- tai kyselytutkimuksia, mutta aihetta on kuitenkin käsitelty osana muita tutkimuksia. Esimerkiksi Ritva Leppihalme (1997) on sisällyttänyt kääntäjien haastatteluja omaan tutkimukseensa alluusioiden kääntämisestä ja vastaanotosta. Kyseisissä haastatteluissa vastaanottajien huomioonottaminen ei ole kuitenkaan ollut pääosassa, vaan kysymykset keskittyivät alluusioiden kääntämiseen. Kääntäjien suppeatkin kommentit aiheesta ovat kuitenkin luoneet pohjaa tälle tutkimukselle ja ovat myös omalta osalta ohjanneet tätä tutkimusta. Toisaalta aiheen aikaisempi suppea käsittely antaa myös aihetta jatkaa tutkimusta.

Kirjassaan *Culture Bumps* (1997) Leppihalme käy läpi empiiristä tutkimustaan, joka käsittelee alluusioiden vastaanottoa ja ymmärtämistä niin kääntäjien, kääntämistä opiskelevien kuin ”tavallistenkin” lukijoiden keskuudessa. Osana tutkimusta Leppihalme on myös haastatellut ammattikäntäjiä lähinnä heidän suhtautumisestaan alluusioihin ja niiden kääntämiseen. Leppihalme myös käytti haastateltujen kääntäjien suomennoksia osana empiiristä tutkimustaan. Kysymykset koskivat kääntäjien suhtautumista käännettieteeseen, alluusioiden ymmärtämistä ja niiden kääntämistä, käännettäjästrategioita sekä kääntäjien suhtautumista lukijoihinsa. Kääntäjiltä kysyttiin esimerkiksi, ajattelevatko he kääntäessään tulevia lukijoitaan ja millaisina he lukijansa näkevät. (Leppihalme 1997: 210–211.)

Leppihalme (1997: 86) haastatteli yhteensä kuutta kääntäjää tutkimusta varten. Kääntäjät olivat pääosin sitä mieltä, että kääntäessä oli tärkeää pitää mielessä se, kenelle kääntää ja että tämä myös edesauttoi parempien tulosten syntymistä. Tämä ei kuitenkaan tarkoittanut sitä, että kaikilla kääntäjillä olisi tarkka kuva lukijastaan, ”oletuslukija”, jolle he kääntäisivät. Yksi haastatelluista oli myös sitä mieltä, että kaikki lukijat vastaanottavat tekstin eri tavalla riippuen jokaisen

yksilön elämäkokemuksista, toisin sanoen lukijoiden niputtaminen yhteen olisi turhaa. Kyseinen kääntäjä sanoikin kääntämisensä keskiössä olevan tekstin eikä käännöksen lukijan. Haastatelluilta kysyttiin heidän näkemyksiään tulevasta lukijoistaan, mutta kuten sanottu, tämä ei ollut haastattelun pääalueita eikä kyseisten vastausten analysointiin myöskään keskitytty haastattelun raportoinnissa. Lyhyesti sanottuna Leppihalmeen (mts. 86) tutkimus toi ilmi, että osa kääntäjistä sanoi kääntävänsä tietylle lukijalle ja osa taas kielsi tämän jyrkästi. Kahdella kääntäjistä oli kääntäessään mielessä tarkempi kuva siitä, kenelle he käänsivät.

Leppihalmeen haastattelun tulokset pohjustavat mielenkiintoisella tavalla tämän tutkimuksen puitteissa toteuttamaani kyselytutkimusta. Vaikka juuri tätä tutkimusta koskevaa analysoitavaa materiaalia haastattelussa on niukasti, tuo se kuitenkin esiin kääntäjien suhtautumista lukijoihinsa. Kääntäjien vastauksissa on nähtävissä, että he ovat ajatelleet lukijaansa jollakin tasolla, mutta vastaukset jäävät tältä osin melko köykäisiksi. Leppihalmeen kysymykset raapaisivat pintaa aiheesta, miten kääntäjä suhtautuu lukijaansa, ja tässä tutkimuksessa tarkoitus on taas mennä tuota pintaa syvemmälle.

5.1. Kyselyn tausta

Tämän tutkimuksen osana tehty kysely toteutettiin vuoden 2007 toukoheinäkuussa. Kyselyyn osallistui seitsemän ammattikäntäjää, joihin kaikkiin otettiin henkilökohtaisesti yhteyttä sähköpostin välityksellä ja koko kysely toteutettiin sähköisesti. Kuten aikaisemminkin on todettu, kyselyn tarkoitus oli tuoda tutkimuksessa esiin nostettuja kysymyksiä lukijan ja kääntäjän suhteesta käytännön tasolle, ja havainnollistaa suhteen mahdollisia merkityksiä käännöstyössä. Kuten mainitsin jo alaluvussa 3.3., käännöstieteessä voidaan helposti esittää yleisiä totuuksia kääntäjän ja lukijan suhteesta ja siitä, että lukijakunta vaikuttaa kääntäjään tai että kääntäjän pitää ottaa lukija huomioon.

Koska tarkoitukseni on tämän tutkimuksen avulla kuitenkin etsiä vastauksia siihen, **miten** kääntäjä ottaa lukijan huomioon, eivät pelkät teoreettiset lauseet riitä, vaan tueksi tarvitaan myös käytännön esimerkkejä. Tämän tutkimuksen lähtökohta on ollut teorian ja käytännön yhdistäminen, ja koenkin, että ainoa tapa päästä selville siitä, mitä kääntäjät ajattelevat käänösprosessista ja siihen vaikuttavista tekijöistä on heidän haastattelemisensa. Koska tämä tutkimus on lähestynyt aihetta kääntäjän perspektiivistä, koin myös tärkeäksi, että tämä näkökulma tulee työssä myös kirjaimellisesti esiin ”oikeiden” kääntäjien toimesta.

Samalla on kuitenkin syytä muistaa tämän tutkimuksen rajoitukset ja suhteuttaa tulokset tutkimuksen mittakaavaan. Kyseessä on selvästi laadullinen tutkimus, jonka avulla on tarkoitus tuoda esiin joitakin ennalta valittuja käänöstieteen kysymyksiä ja havainnollistaa niiden merkitystä käytännön käänöstyössä. Tarkoitus ei ole siis kvantitatiivisen tutkimuksen tavoin löytää tutkimustuloksista yleispäteviä totuuksia tai sääntöjä, vaan kertoa esimerkitapausten avulla siitä, miten tietty käänöstieteen tutkima aihe (tässä: lukijan vaikutus käänökseen) vaikuttaa kääntäjän arkitodellisuudessa, ja toisaalta myös tuoda käytännön esimerkkien avulla lisää syvyyttä käänöstieteelliseen keskusteluun aiheesta.

5.2. Kyselyn toteutus

Kyselyyn osallistuneihin kääntäjiin otettiin yhteyttä Suomen kääntäjien ja tulkkien liiton, SKTL, kautta. Kysely lähetettiin seitsemälle kääntäjälle, jotka kaikki myös vastasivat kyselyyn. Kuten mainittu kysely toteutettiin sähköpostitse ja jokaiseen vastaajaan otettiin yhteyttä henkilökohtaisesti. Kyselyt lähetettiin toukokuussa 2007 ja vastaukset saatiin saman vuoden kesäkuun ja heinäkuun aikana. Tutkimukseen pyrittiin löytämään erilaisen käänöstaustan omaavia vastaajia, joten mukaan otettiin sekä asiatekstien että kaunokirjallisuuden kääntäjiä. Koska av-kääntäminen oli lähtökohtaisesti rajattu pois tästä tutkimuksesta (ks. alaluku

1.1.1. edellä), vastaajiksi ei valittu päätoimisia av-kääntäjiä. Kaikkien vastaajien kielipari oli suomi-englanti.

Kysely (ks. liite) koostui kuudesta avoimesta kysymyksestä, jotka koskivat kääntäjän ja lukijan suhdetta sekä sitä, miten kääntäjä kokee lukijan vaikuttavan työhönsä. Yhdessä kysymyksessä kartoitettiin myös vastaajien käännöstaustaa. Vaikka kyselyn pääpaino oli siinä, miten lukija vaikuttaa käännöstyöhön, kyselyssä otettiin myös huomioon se mahdollisuus, että vastaaja ei kokenut lukijan vaikuttavan hänen työhönsä, ja yksi kysymyksistä oli suunnattu vain tällaiselle vastaajalle. Kyseisessä tapauksessa vastaajaa myös kehoitettiin mahdollisesti kommentoimaan muita kysymyksiä omista lähtökohdistaan. Kyselylomake kokonaisuudessaan on tämän tutkimusraportin liitteenä.

5.3. Vastaajista

Vastaajiin otettiin yhteyttä henkilökohtaisesti, ja vastaukset käsiteltiin luottamuksellisesti. Vastaajat esiintyvät tässä tutkimusraportissa nimettömänä. Nimettömyys perustuu siihen, että vastauskynnyksestä pyrittiin tekemään mahdollisimman matala. Toisaalta vastausten henkilöityminen ei tässä tutkimuksessa ollut tärkeää, koska kysymykset keskittyivät vastaajien työhön ja kokemuksiin työstä, eivät vastaajien henkilöön itseensä. Tärkeää oli siis se, mitä sanottiin, ei se kuka sanoi. Vastauksien raportoinnissa vastaajat on pyritty erottamaan toisistaan lähinnä toimialan (esimerkiksi kaunokirjallisuus tai tekniset tekstit) perusteella; vastaajat on numeroitu vastaushetken mukaan.

Vastaajia oli yhteensä seitsemän, ja he kaikki toimivat vastaushetkellä päätoimisinä kääntäjinä. Vastaajista kolme toimi vastaushetkellä asiatekstikääntäjinä ja neljä kauno- ja tietokirjallisuuden kääntäjinä. Asiatekstien kääntäjistä yksi toimi päätoimisesti teknisten tekstien parissa, muilla ei ollut selkeää erikoisalaa. Yksi asiatekstikääntäjistä mainitsi suomentaneensa aiemmin

myös kioskikirjallisuutta. Kaunokirjallisuuden kääntäjistä yksi toimi sekä kauno- että tietokirjallisuuden saralla, muut mainitsivat toimialakseen kaunokirjallisuuden. Kaikki kirjallisuuden suomentajat mainitsivat toimineensa aiemmin myös asiatekstien kääntäjinä. Vastaajista viisi oli naisia ja kaksi miehiä.

Kaikki vastaajat olivat vastaushetkellä toimineet käänösälalla yli kymmenen vuotta; vastaajien työkokemus vaihteli noin 15 vuodesta lähes 30 vuoteen. Vastaajista kaksi mainitsi suorittaneensa myös virallisen kääntäjän tutkinnon, koska tätä ei kuitenkaan kyselyssä erikseen kysytty, on mahdollista että muissakin vastaajissa oli tämän tutkinnon suorittaneita. Vastaajista neljä oli opiskellut kääntämistä: kolme vastaajista oli valmistunut yliopiston kääntäjänkoulutuslaitokselta, yksi vastaajista oli saanut diplomikielenkääntäjän koulutuksen. Kolme vastaajaa oli opiskellut yliopistossa filologiaa. Vastaajien koulutustaustalla ei kuitenkaan ollut merkitystä tämän tutkimuksen osalta, koska kyselyn tarkoitus oli selvittää kääntäjien ajatuksia omaa käännöstyötään kohtaan, ja pääpaino oli näin käytännön käännöskokemuksessa. Vastaajilta ei siis odotettu esimerkiksi käännösteorioiden tuntemusta.

Seuraavassa lyhyt kuvaus jokaisesta vastaajasta (vastaushetken toimiala ja käänösuran pituus):

- Vastaaja #1: kauno- ja tietokirjallisuuden kääntäjä, yli 15 vuoden kokemus
- Vastaaja #2: kaunokirjallisuuden kääntäjä, yli 15 vuoden kokemus
- Vastaaja #3: asiatekstien kääntäjä, yli 20 vuoden kokemus
- Vastaaja #4: teknisten tekstien kääntäjä, yli 15 vuoden kokemus
- Vastaaja #5: kaunokirjallisuuden kääntäjä, yli 15 vuoden kokemus
- Vastaaja #6: asiatekstien kääntäjä, noin 15 vuoden kokemus
- Vastaaja #7: kaunokirjallisuuden kääntäjä, yli 20 vuoden kokemus

5.4. Kyselyn tulokset

Kysely koostui avoimista kysymyksistä, joiden tarkoitus oli saada vastaaja myös itse pohtimaan omaa suhdetta lukijoihinsa. Kyselyn avulla pyrin selvittämään sitä, miten kääntäjä ajattelee lukijaansa kääntäessään, mitkä asiat vaikuttavat kääntäjän lukijakuvaan sekä sitä, miten kääntäjä kokee lukijan vaikuttavan käännöstyöhön. Kyselyn ja koko tämän tutkimuksen lähtöoletus on ollut se, että lukijan olemassaolo vaikuttaa kääntäjään ja että kääntäjä luo kääntäessään kuvan tulevasta lukijastaan, niin sanotun oletuslukijan, jota hän käyttää käännöstyön apuna. Kyselyn avulla oli mahdollista myös testata tätä lähtöasetelmaa, koska kysely antoi tilaa myös vastakkaisille mielipiteille. Vaikka kyselyn teettämisen tarkoitus oli tuoda vastauksia tässä tutkimuksessa esiin nostettuihin kysymyksiin, saadut vastaukset myös synnyttivät lisää kysymyksiä muun muassa lukijan olemassaolosta. Myös tutkimuksen lähtöoletus joutui paikoin uudelleenarvioitavaksi.

5.4.1. Lukija kääntäjän mukana

Kaikki vastaajat olivat sitä mieltä, että lukija on jollain tavalla mukana käännöstyössä, mutta se kuinka paljon kääntäjä lukijaa ajatteli kääntäessään vaihteli kuitenkin merkittävästi vastaajien välillä. Esimerkiksi yksi vastaajista (#1) mainitsi, ettei periaatteessa ajattele lukijaa lainkaan kääntäessä, mutta totesi myös, ettei se tarkoita sitä, ettei lukija vaikuttaisi hänen käännöstyöhönsä ”mutkan kautta”. Tämä tarkoitti sitä, että vastaaja ajatteli etenkin sitä, millaisen vaikutuksen teksti pyrkii tekemään ja miten tähän vaikutukseen päästään. Vastaaja totesi ajattelevansa esimerkiksi tekstin ymmärrettävyyttä, tyyliä ja rytmiä, joten voidaan olettaa että lukija näyttäytyi hänelle mahdollisesti tätä kautta. Joillekin vastaajista lukijan ajattelemisen tai huomioonottaminen oli ikään kuin ”automatisoitunut” käännösvoosien varrella, eivätkä kyseiset vastaajat siis

kokeneet aina aktiivisesti tai tietoisesti ajattelevansa lukijaa, vaikka kääntäessään tekisivätkin tiettyjä käännösratkaisuja (esimerkiksi kotoutusta) lukijan takia.

Kun käännöksellä oli tietty kohderyhmä, myös lukijaa ajateltiin herkemmin ja aktiivisemmin. Eräs vastaaja (#6) ilmoitti ajattelevansa lukijaa selvimmin silloin, kun käännöksen kohdeyleisö oli tarkkaan rajattu, esimerkiksi jos käännettävänä oli lapsille suunnattu cd-rom peli. Toisen vastaajan (#1) mukaan lukija oli otettava huomioon ainakin silloin, jos toimeksiantaja oli esittänyt oman käsityksensä käännöksen kohdeyleisöstä. Vastauksista tuli siis selvästi esille se, että mitä tarkemmin kohdeyleisö on jo toimeksiannossa määritelty (tai muuten tiedossa, kuten tutun asiakkaan kohdalla), sitä enemmän myös lukijaa ajateltiin ja otettiin huomioon. Tämä saattoi tulla esiin myös niin, että jos asiakkaan tiedettiin olevan ”allerginen” jollekin sanalle tai toisaalta puoltavan tietyn terminologian käyttöä, näitä toiveita noudatettiin käännöksessä. Näin oli etenkin asiatekstien kääntäjien kohdalla.

Myös vastaajina toimineet kaunokirjallisuuden kääntäjät mainitsivat kohderyhmän – etenkin jos tämä merkitsi lapsia – merkityksen käännöksiinsä, mutta heidän vastauksissaan toimeksiannolla yksistään ei ollut niin suurta roolia. Yksikään näistä vastaajista ei esimerkiksi sanonut räätälöivänsä käännöstä toimeksiantajan oletettujen mieltymysten mukaan. Eräs vastaaja (#2) totesi pitävänsä lukijansa erityisen tarkkaan mielessään silloin, kun hän kääntää lapsille tai nuorille. Hän sanoi myös kokevansa olevan eräänlainen kielenkäytön opastaja juuri lapsille kääntäessään. Samalla kyseinen vastaaja kuitenkin myös myönsi pohtineensa tätä itse asettamaansa roolia. Vastauksien perusteella kohderyhmällä ja toimeksiannolla näytti siis olevan merkitystä siinä, kuinka paljon kääntäjä koki lukijaa ajattelevansa, mutta yksi vastaajista (#3) muistutti myös, että kääntämiseen vaikuttavat monet muutkin seikat kohderyhmän lisäksi ja että erot esimerkiksi eri tekstityyppien ja niiden käännösten välillä johtuvat myös tekstityyppien konventioista eivätkä pelkästään eri lukijakunnista tai kohderyhmistä. Toisaalta

voidaan myös kysyä, mistä nämä eri konventiot ovat syntyneet ja kuinka paljon lukijoiden odotuksilla on niiden kanssa tekemistä.

Vastaajien mukaan lukija vaikutti käännöstyössä lähinnä taustalla, alitajunnassa, tai ”mutkan kautta”, kuten edellä mainittiin. Lukija saattoi kuitenkin olla konkreettisemminkin mukana käännöstyössä tietyissä tilanteissa, mikä tuli esiin etenkin yksittäisissä tapauksissa, lauserakenne- ja sananvalinnoissa sekä kulttuurisidonnaisten elementtien kohdalla. Eräs vastaaja (#1) muun muassa mainitsi kulttuurisidonnaisten ongelmien olevan ainoita hetkiä käännöstyössä, jolloin lukija ”käväisee” mielessä. Näissä tilanteissa lukija näyttäytyi lähinnä kulttuurinsa edustajana. Asiatekstien kääntäjille lukijan merkitys oli usein konkreettisempi, ainakin silloin kun kohderyhmä oli tiedossa. Jos kääntäjä tunsii vastaanottajan (kyseessä oli esimerkiksi yritys, jonka sisäinen terminologia on kääntäjälle tuttua), hän sopeutti käännöstään tämän mukaan.

Vastauksista tuli ilmi myös se, että jos ja kun lukija oli kääntäjän mukana, tämä tapahtui lähinnä käännösprosessin alussa ja ensimmäistä käännösversiota tehdessä. Tässä vaiheessa prosessia (lähtö)tekstin tarkoitus ja merkitys korostuvat. Tämä on myös se vaihe, jossa sananvalinnat ovat ajankohtaisia, ja juuri sananvalinnoissa lukijan vaikutus oli suuri. Tämän vaiheen jälkeen kyse on vastaajien mukaan jo enemmän teknisestä työstä ja hienosäädöstä, jolloin keskitytään yhden vastaajan (#3) sanoin ”oman työn laatuun” eikä enää niinkään käännöksen lukijaan.

Jotkut vastaajista sanoivat myös suoraan painottavansa käännöstyössä muita tekijöitä lukijaa enemmän. Etenkin lähtöteksti koettiin paikoin tärkeimmäksi vaikuttajaksi. Eräs vastaaja (#1) esimerkiksi sanoi, ettei hän yritä arvailla lukija reaktioita tai yritä eläytyä lukijan osaan, vaan että hän pyrkii aina saamaan käännöksen toimimaan samalla tasolla, jolle alkutekstikin on viritetty, hänelle ”teksti on kaiken a ja o”. Toinen vastaaja (#5), joka toimi kirjallisuuden

kääntäjänä, toimi taas siitä lähtökohdasta, että kirjallisuuden lukijakunta on ”laaja ja arvaamaton”, joten hänen mukaansa on järkevämpää keskittyä lähtötekstiin. Myös lähtötekstin kirjoittajan merkitys korostui joissakin vastauksissa, ymmärrettävästi lähinnä kaunokirjallisuuden kääntäjien parissa. Kääntäjän koettiin palvelevan kirjailijaa ja tämän persoonallisuutta ja toimivan välittäjänä kirjailijan ja käännöksen lukijan välillä, eikä potentiaalisella lukijalla ollut tässä yhtälössä paljonkaan tilaa. Jotkut vastaajista kokivat myös, että heidän asenteensa lukijaan oli muuttunut vuosien saatossa. Eräskin vastaaja (#4) sanoi ajatelleensa lukijoitaan paljon enemmän käännösuransa alussa, mutta koki nyt olevansa jo niin ”parkkiintunut”, ettei siihen ollut enää tarvetta.

5.4.2. Kuka on lukija?

Jos käännöksen kohderyhmä oli kääntäjällä tiedossa esimerkiksi toimeksiannon kautta, lukijan profiili saattoi olla kääntäjällä melko tarkastikin tiedossa, tosin yksi vastaajista (#1) mainitsi, että toimeksiantajan antama määritelmä kohderyhmästä voi olla niinkin epämääräinen kuin vain ”mieslukijat”. Vastauksista tuli myös esiin se, että aina edes toimeksiantaja ei tiedä, kuka käännöksen lukija loppujen lopuksi on. Jos kohderyhmä koettiin epäselväksi, lukija jäi yleensä enemmän ”taustahahmoksi” eikä kääntäjä ajatellut lukijaa tarkemmin. Yksi vastaaja (#3) puolestaan totesi, ettei hänellä ole kääntäessään mielessä mitään tiettyä lukijaa, vaan ”kollektiivinen abstraktio mahdollisista lukijoista”. Muidenkin vastaajien näkemyksistä tuli ilmi, että jos lukijaa ajatellaan, niin kyse on lähinnä ”ryhmästä” tai ”stereotyypistä”. Koen, että tämä on melko lähellä perinteistä kuvaa siitä, miten kääntäjän nähdään mahdollista lukijaa ajattelevan.

Vaikka pääosa kyselyyn vastanneista ei kokenut ajattelevansa yhtä, tiettyä lukijaa kääntäessään, yksi vastanneista (#7) kuitenkin mainitsi paikoin tekevänsä näin. Hänen tapauksessaan tämä mahdollinen lukija ei kuitenkaan ollut osa mitään tiettyä kohdeyleisöä, vaan vain tietty henkilö, jonka kääntäjä ”tiesi” tekstiin

tarttuvan, kuten kiinnostunut kollega tai sukulainen. Kyseisen vastaajan tapaan ajatella lukijaa vaikuttaa varmasti myös se, että hän toimii kaunokirjallisuuden parissa, jossa kohderyhmät eivät mahdollisesti ole niin selkeästi rajattuja kuin asiatekstejä kääntäessä. Voidaan myös olettaa, että kaunokirjallisen teoksen lukijalle on helpompi antaa kasvot. Esimerkiksi patenttitekstin käännöstä voisi olla vaikeampi kuvitella sukulaisen käteen, ainakaan jos kyseistä käännöstä ei kukaan sukulainen tilannut. Toisaalta tälläkin kyseisellä vastaajalla oli usein yhden tietyn ihmisen lisäksi mielessään myös eräänlainen ”tavallisten lukijoiden” joukko, jotka vastaajan omien sanojen mukaan ovat ”älykkäitä ja kriittisiä, heillä on laaja yleissivistys ja läheinen suhde kieleen”.

Vastauksissa ilmeni myös se, että lukijan olemassaolokaan ei ole aina itsestäänselvyys. Monet asiatekstien kääntäjät ilmensivät turhautuneisuuttaan siitä, että usein toimeksianto on epämääräinen ja pahimmassa tapauksessa edes toimeksiantaja ei tiedä, kuka käännöstä lukee. Yksi vastaajista (#4) mainitsi esimerkkinä muun muassa, että yrityksissä käännetetään tekstejä myös ”varmuuden vuoksi” tai sen takia, että yrityskuvasta halutaan tehdä kansainvälisempi, vaikka kaikki työntekijät olisivatkin suomalaisia. Kyseinen vastaaja nostikin esiin mielenkiintoisen kysymyksen siitä, kuka lukija oikeastaan on, ja onko lukijaa aina laisinkaan. Toisaalta tämä tilanne on melko yleinen kirjallisuuden kääntämisen parissa, jossa lukijakunta on parhaimmillaankin epämääräinen, ainakin jos kyse ei ole lasten- tai nuortenkirjallisuudesta. Kuten alaluvussa 5.4.1. tuli ilmi, lukijakunnan laajuuden takia moni suomentaja kääntyykin kohti lähtötekstiä lukijan sijaan.

5.4.3. Kääntäjän ja lukijan suhde

Kääntäjän ja lukijan suhde kulki koko kyselyn läpi eräänlaisena punaisena lankana, mutta viimeisessä kysymyksessä aiheeseen tartuttiin suoraan ja vastaajia pyydettiin pohtimaan sitä, minkälaisena he näkevät suhteensa lukijoihin.

Vastauksissa tuli esille kääntäjien hieman ristiriitainen suhtautuminen lukijoihinsa ja lukijasuhteeseen. Suurin osa vastaajista mainitsi oman näkymättömyytensä, alan lisääntyneen kasvottomuuden ja saadun palautteen vähyyden. Suora kontakti lukijoiden kanssa oli erittäin harvinaista, ja palautetta sai vain kollegoilta, kriitikoilta ja mahdollisesti sukulaisilta. Eräs vastaaja (#7) sanoikin, että lukijoiden ja kääntäjän suhteessa ”ei voi puhua dialogista, kommunikaatio on yleensä aika yksisuuntaista”. Toisaalta etäisyydestä huolimatta lukija koettiin myös läheiseksi, koska loppujen lopuksi hän oli vain käännöksen päässä kääntäjästä, ja hänet koettiin kuitenkin usein myös käännöksen olemassaolon todelliseksi perusteeksi.

Lukijoiden olemassaolo ja lukijasuhde nähtiin myös elintärkeäksi oman työn kannalta. Vaikka suora kontakti puuttuikin, lukija on kuitenkin koko ajan läsnä ja lukijalla on merkitystä, koska käännökset tehdään luettaviksi. Ajatus siitä, että käännösten tekeminen olisi turhaa, jos kukaan ei niitä lukisi olikin hyvin yleinen vastaajien keskuudessa; lukija koettiin siis motivaatiotekijäksi. Vaikka suhde lukijaan koettiin lähinnä abstraktiksi, sen olemassaolo kuitenkin tunnustettiin ja se koettiin myös tärkeäksi. Vastauksissa kuvastui myös tunne siitä, että kääntäjät haluaisivat suurempaa kontaktia lukijoihinsa ja palautetta työstään ja mahdollinen saatu (rakentavakin) palaute koettiin positiivisena. Eräs vastaaja (#1) kertoi tietävänsä esimerkiksi fantasiakirjallisuuden kääntäjiä, jotka saavat lukijoilta palautetta jo käännöksen työstövaiheessa, ja oli sitä mieltä, että tällainen aktiivinen kanssakäyminen olisi hänestäkin positiivista. Siihen, miten aktiivisempaan kanssakäymiseen päästäisiin ei kuitenkaan tullut ehdotuksia.

Kaunokirjallisuuden kääntäjien vastauksissa tuli esiin myös hieman toisenlainen suhtautuminen lukijaan, ja myös heidän lukijasuhteensa poikkesi jossain määrin asiatekstinkääntäjistä. Kun asiatekstinkääntäjien parissa toimeksiannolla oli voimakas rooli lukijakuvan muovaajana, kaunokirjallisuuden kääntäjien joukossa lukijasuhteeseen vaikutti voimakkaasti myös lähtötekstin kirjoittaja. Toimeksiannolla ei ymmärrettävästi ollut niin suurta merkitystä muuten kuin

lasten- ja nuortenkirjallisuutta käännettäessä. Kaunokirjallisuuden kääntäjät kokivat muun muassa olevansa eräänlaisia ovien avajia lukijoille; heidän suhteensa perustui sille ajatukselle, että kääntäjä rikastuttaa lukijan elämää kääntämillään teksteillä ja antaa lukijalle mahdollisuuden tutustua lähtötekstin kirjoittajan maailmaan. Kääntäjän ja lukijan suhteessa ja lukijan huomioonottamisessa ei siis aina tarvitse olla kyse käännöksen muuttamisesta tai sopeuttamisesta lukijan ominaisuuksien tai ymmärryksen mukaan, vaan esimerkiksi lähtötekstin kirjoittajan viestin välittäminen ja lukijan kokemuspiirin laajentaminen voivat myös olla osa toimivaa lukijasuhdetta ja ne voivat myös kertoa lukijan huomioonottamisesta.

5.4.4. Entä oletuslukija?

Vastaajat kertoivat ajattelevansa lukijaa, mutta kuinka paljon lukija vaikutti heidän käännöstyöhönsä? Toimiko oletuslukija vastaajien työkaluna ja räätälöivätkö he käännöksiään lukijaa ja hänen ominaisuuksiaan ajatellen? Tässä kohden vastaajien mielipiteissä oli ehkä eniten eroja, ja heidän suhtautumisensa lukijaan tuli ehkä selvimmin esille.

Asiatekstien kääntäjien parissa toimeksiannon ja toimeksiantajan merkitys korostui selvästi. Jos toimeksiantajalla oli mielessään selvä kohdeyleisö, koettiin että tätä toivetta oli noudatettava. Samoin oli silloin, jos asiakkaana olevalla yrityksellä oli erityisvaatimuksia tai ohjeita; näitä vaatimuksia tuli noudattaa kääntäessä. Ainakin näissä tilanteissa oletuslukija oli siis käytössä, ja vaikutukset näkyivät lähinnä sanatasolla ja yksittäisissä käännösratkaisuissa. Kuitenkin, kuten tässä luvussa on tullut jo useasti esille, jos toimeksianto oli epämääräinen tai kääntäjä ei voinut olla varma, kuka lukija voisi olla (esimerkiksi jos kyse oli käyttöohjeesta tai manuaalista), vastaajat eivät ajatelleet lukijaa eikä lukija näin vaikuttanut käännöstyöhön. Kääntämistä ja käännösratkaisuja ohjasivat pääasiassa

toimeksianto ja toimeksiantaja, ja jos lukija oli osa toimeksiantoa, hänestä tuli myös osa käännösprosessia.

Kirjallisuuden kääntäjien keskuudessa asennoituminen oli hieman toinen johtuen mahdollisesti siitä, että kirjallisuutta käännettäessä lukijakunta on jo lähtökohtaisesti epämääräinen. Heidän vastauksissaan oletuslukijan olemassaolosta näkyi vähemmän merkkejä, mutta joissakin tilanteissa myös he käyttivät oletuslukijaa apuna/ohjenuorana käännöstyössään. Suurin osa kirjallisuuden kääntäjistä sanoi toimivansa lähes täysin lähtötekstin tai lähtötekstin kirjoittajan ehdoilla, mutta oli tilanteita, jolloin oletuslukija astui kuvaan mukaan. Lapsille kääntäminen tuli vastauksista selvästi esiin tilanteena, jossa lukijakunta vaikutti kääntäjään. Lukijoiden ikä vaikutti muun muassa lauserakenteisiin, virkkeiden pituuteen ja välimerkkien käyttöön. Toinen erikoistilanne oli kulttuurisidonnaiset elementit ja kulttuuriviittaukset, joita tarpeen tullen helpotettiin lukijalle. Toisaalta liiallista helpottamistakin pyrittiin välttämään, kuten eräskin vastaaja (#5) sanoi: ”Jos kirjailija kirjoittaa korkealentoisesti ja ’sivistyssanoja’ viljellen, pyrin samaan enkä mieti Pihtiputaan mummoja tai muita keskivertolukijoita”. Toisin sanoen päällimmäisenä käännöstyön ohjaajana oli lähtöteksti ja sen taustalla oleva kirjailija, ja suurin osa käännösratkaisuista perustui oletettavasti näihin kahteen seikkaan enemmän kuin mahdolliseen lukijaan.

On myös pohdittavan arvoista, onko lukijan huomioonottaminen aina lukijan edun mukaista ja toisaalta, mitä lukijan huomioonottaminen todella tarkoittaa. Tämä tuli esiin etenkin kaunokirjallisuuden kääntäjien puheenvuoroissa. Joskus juuri lähtötekstin ”uskollinen” toistaminen ja kääntämisen tukeutuminen lukijan ominaisuuksien sijaan juuri lähtötekstin ja mahdollisesti sen kirjoittajan ominaisuuksiin voikin olla lukijan palvelemista. Kuten eräs vastaaja (#2) asian ilmaisi: ”kirjailijan persoonallinen hengitys täytyy vangita kirjaan, jolloin myös suomalaiset lukijat voivat hengittää hänen tekstinsä tahtiin ja nauttia hänen taiteestaan”.

5.5. Yhteenvetoa ja johtopäätöksiä

Kun kyselyn vastauksia tarkastellaan kokonaisuutena, on niissä nähtävissä selviä yhteneväisyyksiä sekä toistensa kanssa että kyselyn lähtöoletuksen kanssa. Vaikka osa vastaajista ei esimerkiksi kokenut aktiivisesti ajattelevansa lukijaa käännöstyön aikana, kaikki vastaajat kuitenkin olivat sitä mieltä, että lukija oli enemmän tai vähemmän mukana käännösprosessissa. Joskus kyse oli suuremmista strategialinjoista, kuten lastenkirjallisuuden kääntämisen kohdalla, jolloin lukija oli mukana lähes koko käännöstyön ajan, ja joskus pienistä yksityiskohdista, kuten kulttuurisidonnaisten elementtien kääntämisestä. Yksikään vastaaja ei siis unohtanut lukijaa täysin käännösprosessin aikana. Vastauksista nousi myös esiin näkemys kääntämisestä monipuolisena toimintana, johon vaikuttavat niin lukija kuin toimeksianto, toimeksiantaja ja paikoitellen myös lähtötekstin kirjoittajan persoonallisuus; yksikään vastaajista ei kokenut kääntämisen olevan pelkkää lingvististä toimintaa.

Kuitenkin vastauksissa oli myös selvästi luettavissa, että lukijan merkitys käytännön käännöstyössä ei mahdollisesti aina ollut niin suuri kuin tässä tutkimuksessa on oletettu. Lukija vaikutti kaikkien vastaajien käännöstyöhön jollain tavalla, mutta vaikutus oli ehkä yllättävänkin pieni, tai ainakaan vaikutusta ei tunnustettu tai tiedostettu. Vastaajien mukaan lukija oli lähinnä taustahahmo, jonka olemassaolon ei nähty välttämättä vaikuttavan käännöstyöhön lainkaan. Osittain tämän asenteen taustalla näytti olevan toimeksiantojen epämääräisyys, mutta osaksi kyse oli myös kääntäjien omasta suhtautumisesta ja esimerkiksi lähtötekstin tai sen kirjoittajan priorisoimisesta lukijaan nähden. Etenkin asiatekstien kääntäjien vastauksista kuvastui toimeksiannon tärkeys, ja vastaajien asenne noudattaakin melko paljon esimerkiksi tässä tutkimuksessa esille tuotua skoposteorian linjaa. Toimeksianto koettiin tärkeimmäksi käännöksen lähtökohdaksi, ja jos toimeksianto edellytti lukijan huomioon ottamista, niin silloin lukijan merkitys käännöstyössä kasvoi.

Vastauksissa kuvastui kuitenkin mielestäni eräänlainen ristiriitainen suhtautuminen niin lukijaan kuin lukijan vaikutukseenkin. Monien vastausten yhteinen piirre oli asenne: ”en ajattele lukijaa kääntäessäni, mutta...”. Lukijan merkitys siis ikään kuin kiellettiin aluksi, mutta lopulta vastaaja kuitenkin myönsi, että lukijalla on merkitystä ja että lukijan ottaa huomioon, vaikka kyse olisikin automaatiosta tai rutiinista. Osasyynä tähän saattaa olla myös se, että kyselyyn vastanneet olivat kaikki toimineet kääntäjinä jo vähintään reilun kymmenen vuoden ajan, joten on mahdollista että useat kääntämiseen liittyvät työtavat ja tekniikat olivat vastaajilla jo muuttuneet rutiineiksi, joita ei enää tiedosta.

Vastauksista nousi esiin myös eräs mielenkiintoinen kysymys, johon tässä tutkimuksessa on otettu vasta pinnallisesti kantaa. Tässä tutkimuksessa, kuten käänntöstieteellisessä keskustelussa usein, lukijan olemassaolo on otettu itsestäänselvyytensä. Kuten eräs vastaajista kuitenkin toi esille, on olemassa sellainenkin mahdollisuus, että käännöksen lukijaa ei itse asiassa ole lainkaan olemassa tai että hänen olemassaolonsa on vähintäänkin hyvin epäselvä. Tässä tutkimuksessa on pyritty selvittämään lukijan vaikutusta käänntöstyöhön, mutta olisikin mielenkiintoista pohtia, miten tilanne muuttuu, jos lukijaa ei ole. Vastauksissa tuli ilmi se, että kääntäjät kokivat lukijan olemassaolon motivoivaksi tekijäksi ja koko käänntöstyö olisi turhaa, jos lukijaa ei olisi. Jos kääntäjä tietää, ettei lukijaa ole, voiko sekin siis vaikuttaa käänntöstyöhön?

Lopuksi kyselyn tuloksia tarkastellessa on hyvä myös muistaa se, että vaikka vastaajat ovat käänntöstaustaltaan varsin heterogeenisiä, on heidän taustansa myös tietyssä mielessä samanlainen, ja tällä voi myös olla oma vaikutuksensa vastausten laatuun. Kyselyyn valittiin tarkoituksella kokeneita ammattikäntäjiä, koska tarkoitus oli saada selville, miten kääntäjän ja lukijan suhde toteutuu ja on toteutunut käytännön käänntöskentässä. Vastauksista tuli kuitenkin ilmi se, että vastaajat itse olivat suhtautuneet lukijoihin eri tavalla uransa eri vaiheissa ja että kokemuksen tuoma ”automaatio” oli ehkä vähentänyt lukijan ajattelemisen tarvetta. Oletuslukijan käyttö oli muuttunut rutiiniksi. Olisikin siis

mielenkiintoista nähdä olisivatko tulokset erilaiset, jos vastaajana olisi esimerkiksi vastavalmistuneita kääntäjiä tai muutaman vuoden töissä olleita. Toinen pohdittava seikka on se, kuinka paljon koulutus vaikuttaa kääntäjien näkemykseen työskentelytavoistaan. Vastaajista suurin osa oli valmistunut 1990-luvun alussa tai sitä ennen, ja voi olla, että koulutuksessa on painotettu eri asioita eri aikoina. Saattaa esimerkiksi olla niin, että tällä hetkellä kääntämistä opiskelevien suhde lukijaan on erilainen kuin 20 vuotta sitten valmistuneiden. On myös muistettava, että kaikilla vastaajilla ei ollut taustallaan käännöskoulutusta. Toisaalta sekin, kuinka paljon koulutuksella on merkitystä, kun sitä verrataan työkokemukseen, on edelleen selvitettävissä oleva asia, eikä siihen ole otettu kantaa tässä tutkimuksessa.

6. Lopuksi

Kääntäminen on monipuolista toimintaa, johon vaikuttavat monet asiat kääntäjän ja hänen ammattitaitonsa lisäksi. Näennäisestä yksinkertaisuudestaan huolimatta käännösprosessi, joka johtaa toimeksiannosta valmiiseen käännökseen, voi olla monimutkainenkin tapahtumasarja, johon ottavat osaa niin toimeksiantaja, kääntäjä, lähtötekstin kirjoittaja kuin käännöksen lukijakin. Tässä tutkimuksessa olen pyrkinyt lähestymään kääntämistä yhden käännösprosessiin vaikuttavan tekijän, kääntäjän ja lukijan suhteen, kautta, ja tuomaan näin uutta näkökulmaa myös keskusteluun siitä, mitä kääntäminen on ja mahdollisesti myös siihen, mitä sen pitäisi olla.

Viime vuosikymmeninä käännöstieteessä on kuljettu pois perinteisestä lingvistisestä ajattelusta ja pelkän kielellisen vastaavuuden ihanteesta kohti yhä moniulotteisempaa kuvaa kääntämisestä. Muun muassa 1970- ja 1980-lukujen funktionaaliset teorit ovat tuoneet esille kuvaa kääntämisestä aktiivisena toimintana, ja korostaneet käännöksen toimivuutta itsenäisenä tekstinä, omassa kontekstissaan, omille lukijoilleen. Mitä enemmän käännöstieteessä on kuljettu kohti ajatusta kulttuurienvälisestä viestinnästä ja otettu huomioon kääntämisen monipuolisuus, sitä enemmän myös kielenulkoiset seikat, kuten lukijat, ovat saaneet tilaa käännöstieteellisessä keskustelussa.

Tämän tutkimuksen tarkoituksena on ollut selvittää, minkälainen kääntäjän ja lukijan suhde on, miten se rakentuu ja miten se vaikuttaa käännökseen ja käännöstyöhön. Yksi tutkimuksen oleellisia käsitteitä on ollut oletuslukija, joka on tässä määritelty kääntäjän lukijasta luomaksi kuvaksi, jota hän käyttää käännösratkaisujen tukena. Olen pyrkinyt kehittämään tätä ajatusta sekä käännösteorioiden, kuten skoposteorian, kääntämisestä luoman kuvan avulla että tuomalla esiin myös ammattikäntäjien omia näkemyksiä aiheesta. Koen, että tässä tutkimuksessa on selvitetty minkälainen merkitys lukijalla voi olla

käännöstyölle ja että lukija todella vaikuttaa käännöstyöhön. Tutkimuksessa on myös pyritty selvittämään, minkälainen kääntäjän ja lukijan suhde on ja onko kääntäjän ja lukijan välillä kyse ”yksinpuhelusta vai dialogista”. Tutkimuksessa on tullut ilmi, että suhde on edelleen melko yksipuolinen, jossa molemmat osapuolet toimivat itsenäisesti omilla tahoillaan. Todellista vuorovaikutusta heidän välillään on vähän, mikä tuli ilmi myös tämän tutkimuksen osana tehdyssä kyselyssä. Kääntäjä ja lukija voivat mahdollisesti kohdata välillisesti käännöksen, kääntäjän esipuheiden ja käännöskritiikin kautta, mutta suoraa kommunikointia on vähän jos ollenkaan. Kääntäjillä tehdyssä kyselyssä tuli ilmi myös se, että suurin osa vastaajista koki tämän tilanteen ja etäisen suhteen negatiiviseksi.

Jotta kääntäjän ja käännöksen lukijan välille voisi syntyä toimivampi suhde, se tarkoittaisi sitä, että kummatkin osapuolet tuntisivat toisensa. Tämä edellyttäisi kääntäjän näkyvyyttä niin käännösten rinnalla kuin yhteiskunnassakin sekä muun muassa mahdollisesti tarkempia toimeksiantoja ja kohderyhmämäärittelyjä. Kääntäjän ja lukijan suhteen aktivoiminen ei ehkä automaattisesti parantaisi käännösten laatua tai tekisi kääntämisestä prosessina helpompaa. Olen kuitenkin tämän tutkimuksen esille tuomien näkemysten perusteella valmis oletamaan, että kääntäjän ja lukijan suhde on seikka, jolla voi olla tärkeäkin osa käännösprosessille, enkä koe, että suhteen ”paranemisella” olisi ainakaan negatiivisia seurauksia, koska suurin osa teksteistä on kuitenkin oletettavasti tarkoitettu luettavaksi ja lukijan ymmärryksen arviointi on näin ollen oleellista. Tietenkin on tärkeää pitää mielessä eri toimijoiden roolit käännösprosessissa ja muistaa, että kääntäjä on edelleen käännöstyössä pääosassa. Vaikka lukija saisikin aktiivisemmän osan käännösprosessissa, se ei tarkoita sitä, että lukijan pitäisi välttämättä kääntää tekstiä kääntäjän rinnalla.

Voidaan myös sanoa, että tässä tutkimuksessa on ollut kyse yhtä lailla kysymysten kuin vastaustenkin löytämisestä. Kuten raportin alussakin jo mainittiin, tarkoitus ei ole pelkästään ollut antaa tyhjentäviä vastauksia tutkimuskysymyksiin, vaan kysymysten avulla syventää kuvaa niin kääntäjän ja lukijan suhteesta kuin

kääntämisestä yleisestikin. Koenkin, että vastaaminen on ollut yhtä tärkeää kuin vastaukset itsessään. Tutkimuksen aikana on myös noussut esiin uusia kysymyksiä, joihin on mahdollista tarttua esimerkiksi aiheesta tehtävässä jatkotutkimuksessa. Tällaisia ovat esimerkiksi kysymykset lukijan olemassaolosta ja lukijan puuttumisen merkityksestä käännöstyölle.

Tässä tutkimuksessa on mielestäni tullut selvästi esiin se, että kääntäjän ja lukijan suhde on moniulotteinen ja erittäin mielenkiintoinen osa käänносprosessia. Kuitenkin aihetta on käsitelty käänнöstieteessä vielä hyvin vähän. Tästäkin syystä jatkotutkimus kääntäjän ja lukijan suhteesta on aiheellista. On myös tärkeää muistaa, että tämä tutkimus on ollut laajuudeltaan rajattu ja jotkin tutkimusaiheen tarkastelutavat on ollut pakko jättää tutkimuksen ulkopuolelle. Tutkimuksessa ei ole esimerkiksi perehdytty av-kääntäjien suhteeseen lukijoihinsa, joka sekin olisi mielenkiintoinen ja tutkimisen arvoinen näkökulma tässä tutkimuksessa esiin tuotuihin kysymyksiin. Myös suhteen toista osapuolta, lukijaa, on tässä tutkimuksessa käsitelty lähinnä kääntäjän silmien kautta, koska se on ollut tarkoituksenmukaista juuri tämän tutkimuksen kannalta. Kokonaiskuvan aikaansaamiseksi myös lukijan näkökulma olisi kuitenkin tarpeellinen tutkimusaihe. On myös totta, että käänнöstyöhön vaikuttavat useat muutkin asiat lukijan ja lukijasuhteen lisäksi. Tässä tutkimuksessa näitä muita seikkoja, kuten toimeksiannon merkitystä, on kuitenkin käsitelty vain pinnallisesti, koska keskeisimmässä osassa on ollut juuri lukija. Tämä ei kuitenkaan tarkoita sitä, etteikö myös näiden asioiden tutkiminen olisi aiheellista. Kaiken kaikkiaan lukijasuhteen tutkiminen on mielestäni erittäin antoisa ja hyödyllinen tutkimusaihe käänнöstieteessä, koska se kertoo meille niin käänнösprosessista, käänнosten vastaanottamisesta kuin kääntäjän näkyvyydestäkin.

Tämän tutkimuksen tavoitteena on ollut tarkastella kääntäjän ja lukijan suhdetta pääosin kääntäjän perspektiivistä ja kertoa, miten se vaikuttaa käänнösprosessiin ja kääntämiseen käytännössä. Tutkimuksessa on tullut ilmi, että kääntäjän ja lukijan suhde on monitahoinen ja potentiaalisesti sillä voi olla myös paljon

merkitystä käännöstyölle, käännösten toimivuudelle ja käännösten vastaanotolle. Samalla tutkimuksessa on kuitenkin selvinnyt, että käytännössä tämä suhde koetaan usein hyvin abstraktiksi ja siinä olevan vuorovaikutuksen määrä on vähäinen. Suhde on siis parhaimmillaankin yleensä vain ”yksinpuhelua” kääntäjän taholta, ei molemminpuolista dialogia. Kun on kyse lukijan huomioonottamisesta, kääntäjät toimivat edelleen lähinnä oletusten varassa, mikä saattaa aiheuttaa ongelmia käännösten vastaanotossa. Tämän tutkimuksen tarkoitus ei kuitenkaan ole ollut normittaa kuvaa ideaalista lukijasuhteesta, ja siinä on pyritty ottamaan huomioon suhteen tilannesidonnaisuus. Uskallan kuitenkin tämän tutkimuksen ja sen tulosten valossa väittää, että avoimempi ja tiedostavampi suhde puolin ja toisin olisi useissa tapauksissa hyödyllistä molemmille osapuolille.

Lähteet

Tutkimuskirjallisuus

- Bassnett-McGuire, Susan. 1991 [1980]. *Translation Studies*. Revised edition. London: Routledge.
- Holopainen, Piia. 2004. *Muutoksia nuorisokuvassa - Suosikin käännöstävät kahden toimituksen aikana*. Pro gradu -tutkielma. Tampereen yliopisto. Kieli- ja käänntieteen laitos.
- House, Juliane. 2000. *Consciousness and the Strategic Use of Aids in Translation*. Teoksessa Sonja Tirkkonen-Condit ja Riitta Jääskeläinen (toim.) *Tapping and Mapping the Processes of Translation and Interpreting. Outlooks on Empirical Research*. Amsterdam: John Benjamins, 149–162.
- Iser, Wolfgang. 1990 [1974]. *The Implied Reader. Patterns of Communication in Prose Fiction from Bunyan to Beckett*. Baltimore: Johns Hopkins University Press.
- Jääskeläinen, Riitta. 1999. *Tapping the process: An explorative study of the cognitive and affective factors involved in translating*. Väitöskirja. Joensuun yliopisto. Savonlinnan kansainvälisen viestinnän laitos.
- Koskinen, Kaisa. 2000. *Ekvivalenssista erojen leikkiin – käänntiede ja kääntäjän etiikka*. Teoksessa Riitta Oittinen ja Pirjo Mäkinen (toim.) *Alussa oli käänntös*. Tampere: Tampere University Press, 374–387.
- Lahtinen, Johanna. 2002. *Viisi Robinsonia, viisi Perjantaita. Ideologia eri kohdeyleisöille suunnatuissa Robinson Crusoe -suomennoksissa*. Pro gradu -tutkielma. Tampereen yliopisto. Kieli- ja käänntieteen laitos.
- Leppihalme, Ritva. 1997. *Culture Bumps. An Empirical Approach to the Translation of Allusions*. Clevedon: Multilingual Matters.
- Levý, Jiří. 2000 [1967]. *Translation as a decision process*. Teoksessa Lawrence Venuti (toim.) *The Translation Studies Reader*. London: Routledge, 148–159.

- Longa, Victor M. 2004. A nonlinear approach to translation. *Target* 16 (2), 201–226.
- Munday, Jeremy. 2001. *Introducing Translation Studies: Theories and Applications*. London: Routledge.
- Nida, Eugene A. 2000 [1964]. *Principles of Correspondence*. Teoksessa Lawrence Venuti (toim.) *The Translation Studies Reader*. London: Routledge, 126–140.
- Nord, Christiane. 2001. *Translation as a Purposeful Activity*. Manchester: St. Jerome.
- Oittinen, Riitta. 2000. *Translating for Children*. New York: Garland Publishing.
- Reiss, Katharina. 2000 [1971]. Type, kind and individuality of text. Decision making in translation. Teoksessa Lawrence Venuti (toim.) *The Translation Studies Reader*. London: Routledge, 160–171.
- Reiss, Katharina ja Hans J. Vermeer. 1986. *Mitä kääntäminen on? Teoriaa ja käytäntöä*. Toimittanut ja lyhentäen suomentanut Pauli Roinila. Helsinki: Gaudeamus.
- Snell-Hornby, Mary. 1988. *Translation studies. An integrated approach*. Amsterdam: John Benjamins.
- Tirkkonen-Condit, Sonja. 2000. Uncertainty in Translation Processes. Teoksessa Sonja Tirkkonen-Condit ja Riitta Jääskeläinen (toim.) *Tapping and Mapping the Processes of Translation and Interpreting. Outlooks on Empirical Research*. Amsterdam: John Benjamins, 123–142.
- Tuominen, Tiina. 2002. *Bridget Jonesin kulttuuritöyssyt. Alluusioiden kääntäminen ja reseptio*. Pro gradu -tutkielma. Tampereen yliopisto. Kieli- ja käännöstieteiden laitos.
- Tymoczko, Maria. 2005. Trajectories of Research in Translation Studies. *Meta* L (4), 1082–1097.
- Vehmas-Lehto, Inkeri. 1999. *Kopiointia vai kommunikointia? Johdatus käännösteoriaan*. Helsinki: Yliopistopaino.

- Venuti, Lawrence. 1995. *The Translator's Invisibility. A History of Translation*. London: Routledge.
- Venuti, Lawrence. 2000. Translation, community, utopia. Teoksessa Lawrence Venuti (toim.) *The Translation Studies Reader*. London: Routledge, 468–488.
- Vermeer, Hans J. 1989. Skopos and commission in translational action. Teoksessa Andrew Chesterman (toim.) *Readings in Translation Theory*. Helsinki: Finn Lectura, 173–187.
- Vermeer, Hans J. 1996. A skopos theory of translation (Some arguments for and against). Heidelberg: TEXTconTEXT.
- Zabalbeascoa, Patrick. 1996. Translating Jokes for Dubbed Television Situation Comedies. *The Translator* 2 (2), 235–257.

Sähköiset lähteet

- Harry Potter. 2007. Suomentaja Jaana Kapari. Tammi-kustantamon virallinen Harry Potter -sivusto. Saatavilla www-muodossa:
<URL:<http://www.harrypotter.fi/asp/empty2.asp?P=5647&VID=default&SID=672297203657616&S=0&C=16644>> (luettu 30.10.2007)
- Iltalehti. 2007. Potterin odotetaan myyvän tuhansia. Lehden internet-sivusto. 18.7.2007. Saatavilla www-muodossa:
<URL:http://www.iltalehti.fi/viihde/200707186368610_vi.shtml> (luettu 30.10.2007)
- Kääntämisen opetussanasto. 2001. Turun yliopisto. Kääntämisen ja tulkkauksen keskus. Saatavilla www-muodossa:
<URL:<http://vanha.hum.utu.fi/centra/pedaterm/sanasto2.html>> (luettu 30.10.2007)
- Perussanakirja. 1997. Sähköinen sanakirja. Helsinki: Kotimaisten kielten tutkimuskeskus.

Liite: kyselylomake

Tämä kysely on osa Tampereen yliopiston kieli- ja käännöstieteen laitokselle tekemääni pro gradu -tutkimusta, jonka aiheena on se, miten käännöksen lukija vaikuttaa kääntäjään ja käännöstyöhön. Kysely koostuu avoimista kysymyksistä, joihin voit vastata parhaiten katsomallasi tavalla. Apukysymykset on tarkoitettu vain vastaamisen avuksi, eli voit muotoilla vastauksesi myös muuten ja keskittyä myös muihin seikkoihin. Voit lähettää vastauksesi minulle sähköpostitse osoitteeseen iisa.oikarinen@uta.fi, lähetystavalla ei ole väliä eli voit lähettää vastaukset niin sähköpostiviestin muodossa kuin liitetiedostonakin.

Kyselyn avulla kerätyt tiedot ovat luottamuksellisia ja niitä käytetään vain tässä tutkimuksessa. Lisätietoja tutkimuksesta saa minulta sähköpostitse tai puhelimitse numerosta 050 434 3582. Suuri kiitos avustasi!

Kysely:

1. Oma käännöstaustasi? (koulutus, kauanko toiminut kääntäjänä, erityisalueet)

2. Ajatteletko tulevaa lukijaa kääntäessäsi? Miten?

- onko sinulla päässäsi tietty kuva lukijasta?
- ajatteletko lukijaa yhtenä henkilönä vai ryhmänä?
- onko lukija mukana koko käännöstyön ajan?

Huom! Jos koet, että tuleva lukija EI vaikuta käännöstyöhösi, pyytäisin sinua silti käymään kysymykset läpi ja mahdollisesti kommentoimaan asioita omasta näkökulmastasi. Etenkin toivoisin sinun vastaavan kysymyksiin 5 ja 6.

3. Mitkä asiat vaikuttavat näkemykseesi lukijasta?

- toimeksiannon/toimeksiantajan merkitys?
- onko tilanteita, joissa tiedät tarkkaan kuka lukija on?
- entä jos toimeksianto on epätarkka tai lukijakunta hyvin laaja?

4. Vaikuttaako kuva tulevasta/mahdollisesta lukijasta käännöstyöhösi? Miten?

- esimerkiksi jos tiedät kuka lukija on?
- vaikuttaako lukija yksittäisiin ratkaisuihin vai yleisemmin?

5. Jos lukija ei vaikuta käännöstyöhösi ja/tai et ole ajatellut asiaa, miksi koet että asia on näin?

- liittyykö tämä erikoisalaasi, käännöstyyppeihin tms.?
- onko toimeksiannolla merkitystä?

- muuttaisiko lukijan huomioinen mielestäsi käännöksiäsi/käännöstyötäsi?

6. Minkälaisena näet suhteesi lukijoihisi?

Kiitos vastauksistasi ja vaivannäöstäsi!

Ystävällisin terveisin,

Iisa Oikarinen, HuK
Käännöstieteen (englanti) pääaineopiskelija
Tampereen yliopisto
Puh. 050-4343582
S-posti: iisa.oikarinen@uta.fi

Summary in English

Dialogue or monologue? About the relationship between the translator and the reader and how it affects the translation process

Traditionally, translation has been viewed from the perspective of linguistics, and translating has been seen as a linguistic activity. It was not until the later part of the 20th century, when translation studies emerged as an independent discipline, that researchers started to consider translation to be a more complex process that is affected by many things in addition to the source text. The question of *equivalence* and *loyalty* between the source text and the target text (i.e. translation) has been, and still is, a constant source of debate for theorists. However, the more the complex nature of translation has been taken into consideration, the more the concept of traditional equivalence has been questioned. Now, the emphasis is on the idea of *adequacy*, in other words on how the target text will function in the target culture. In the present study, the complexity of translation has been one of the starting hypotheses. Despite of its seemingly simple nature, the translation process that leads from a commission to the end result – translation – can be a complicated series of events, and the translator is not the only participant. There are many things in addition to the language(s) that can affect the translation process, such as cultural differences and readership consideration, the latter of which has been the main focus of this study.

In the present study, I have approached translating through the relationship between the translator and the reader. The objective of the study has been to view the relationship from the translator's perspective, to examine how the translator experiences it, and how it affects the action of translating. How the translator takes the reader into consideration has also been one of the main questions. At the same time, I have hoped to bring something new to the discussion of what translating is, and what influences it. The present study can be seen to have significance to translation studies and to the practice of translation. The scope of the study has been restricted, but it has searched for answers to questions about the nature of translation, and the relationship between the translator and the

reader. The purpose of the study has been to look at these questions from the translator's perspective, and to shed light to the translator's work and the practicalities of it. This type of study can also be of interest to the reader as it studies, in part, the "invisible" effect the reader has on the translation.

In order to provide a background for the present study, I have researched what has been said about the subject in the existing theories of translation. The functionalist approaches of the 1970s and 1980s, especially Skopos theory created by Reiss and Vermeer (see e.g. Vermeer 1996 and Nord 2001), have built a foundation to the present study, as they also correspond to the study's starting hypothesis of translating as a complex activity, and they take the reader into consideration. However, the idea of the study has not been to rely solely on theory, and practice and empirical findings have also been an important part of the study. This is partly to do with the fact that there are very few corresponding theories, because the subject matter and the point of view of the study are fairly new in translation studies. The empirical section of the study has been based on a survey of practicing translators that was realized in the summer of 2007. The objective of the survey was to bring a new, more practical perspective to the discussion of how the reader affects the translator and the translation process.

The main concepts in the study have had to do with readership and reception, in other words concepts such as *the reader* and *the target audience*. One of the key concepts in the study has been the concept of *the assumed reader*. My own view of the concept has been based on background literature and on my own knowledge of translation studies and translating. I see the assumed reader as a virtual counterpart to the "real" reader of the translation; it is a picture of a possible reader that the translator creates, usually on the basis of the commission. The assumed reader acts as a tool for the translator: the translator takes the reader's qualities into consideration while making decisions during the translation process. It is also important to separate the concept of the assumed reader from the concepts of the reader and the target audience. Target audience refers to the group that the text is targeted to, usually by the commissioner. This group can be

large or small, and it is not always very clearly specified. The target audience of a translation can be “young adults”, “children”, or even as simple as “women”. It should be noted as well that the target audience only tells us who the translation is targeted to, not who will eventually read it (i.e. the reader), and the same applies to the concept of the assumed reader.

As stated before, there are very few theories or studies that correspond directly to the present study and its viewpoint. Up to the present, the relationship between the translator and the reader has not been studied as such. Nevertheless, there are studies that have concentrated on the target audience and its influence on the translation. This has been the subject of some master’s theses, for instance (see e.g. Holopainen 2004 or Lahtinen 2002). On the basis of these studies, it is easy to come to the conclusion that the target audience can affect the translation, and that different translations of the same source texts can differ from each other, especially if they have been targeted to different group of readers. The reader’s perspective has also been researched, mainly through readership surveys that study the reception of translation (see e.g. Leppihalme 1997 or Tuominen 2002). With the help of this method, it has been possible to study the readers’ attitudes towards the translation and how they understand it. From the view point of the present study, the problem with the aforementioned types of studies is the fact that they concentrate on the finished product of the translation process; thus, they give us little information on **how** the possible reader affects the translator during the translation process. Neither do they answer the question **why**. In the present study, my objective has been to go deeper and study the motivation of the translator by raising these previously often neglected questions.

The translation process has also been studied previously to some extent. Especially the translator’s thought processes have been the center point of these studies. The method that is often used in these studies is called TAP, or think-aloud protocol (see e.g. Jääskeläinen 1999). In this type of research the translator will comment the working process and the problems he or she encounters out loud on tape while translating. This is, however, only one way to find out what goes on

in a translator's mind. There are also hopes that cognitive science and neurophysiology will one day give us more tools to research what is happening in the translator's brain when he or she is translating (see e.g. Tymoczko 2005). So far, the technology has not been developed enough, but it is clear that in the future this approach will give us important insight into the translation process.

In the present study, the questions of what the translator is thinking during the translation process and how he or she is influenced have been approached in a more conventional way: by asking the translator directly. This was done with the help of a survey where practicing translators were asked questions about their relationship with the readers of their translations. It should be noted that this is not a traditional research method within translation studies, and has been brought over from social sciences, but in the light of the present study and its viewpoint, more traditional methods, such as text analysis, would not have been as appropriate. The survey was conducted in the summer of 2007, and the respondents were experienced translators that were all working as translators at the time of the survey. There were seven respondents in total, three of which were translators of pragmatic texts, and four translators of literature. All the respondents translated mainly between Finnish and English, and all of them had been translators more than ten years. The survey consisted of open-ended questions that dealt with the relationship between the translator and the reader, such as did the translator think about the reader while translating, what affected the translator's view of the reader, and did the reader influence how the text was translated (did the translator take the reader into consideration). The respondents were also asked directly how they viewed their relationship with their readers.

The answers revealed that the translators did think about the reader, although the reader was often seen only as an abstract figure in the background. According to the survey, the reader also influenced the translation process, and the reader's needs were taken into consideration if the source text had difficult cultural references in it, for example. In these instances, it could be said that the so called "assumed reader" was used: the translator evaluated the reader's understanding

and applied this to the translation. However, the reader did not influence the translator or the translation process as much as perhaps was first assumed in this study. The effect the reader had was most evident if the target group was defined as children. The amount of consideration that was awarded had also to do with the commission: the more precise the target audience was, the more the reader was involved in the translation process. It was apparent that the respondents felt that their relationship with the reader was often a distant and abstract one, and that there was almost no dialogue in the relationship. The translators had very little interaction with their readers, and the feedback they received came mostly from literary critics, family members, or colleagues. Most respondents felt that the lack of dialogue was a negative thing, and they would have preferred to have more interaction with their readers.

However, according to the survey, the relationship with the reader – how ever distant – was also regarded as important and more or less vital to the translation process. Without the reader, there would be little motivation to do the translation. In other words, why write something no one will read? One of the respondents also raised an interesting question about the existence of the reader by stating that it is possible for businesses to commission translations without a real target audience or without a realistic group of readers (e.g. some texts are translated “just in case” or because the firm wants to appear more international). This question of how the absence of a reader can affect the translation process has not been studied at length in the present study, but I feel that this is a possible subject for further study in this area.

It is also important to notice that although the answers among the respondents were convergent in many ways, some differences of opinion were also present. Two groups in particular emerged: the translators of pragmatic texts, and the translators of literature. While the commission was the biggest influence on the translators of pragmatic texts, the translators of literature were affected more by the author of the source text, or the source text in general. When translating literature, the translator felt he or she was a “door opener” to the reader, and their

relationship was based on the idea that the translator enriched the reader's life with the translations and gave the reader the possibility to get to know the world of the source text and its author. Thus, on the basis of these opinions, it can be said that the relationship between a translator and a reader does not always have to be about changing or adapting the translation to suit the reader's needs or understanding. To expand the reader's range of experience can in itself be a goal of a functioning relationship, and it can also be a way to take the reader into consideration.

On the basis of the present study, it can be said that even though a distinct relationship between the translator and the reader does exist, the nature of the relationship is still fairly abstract and both parties are left to their own devices when it comes to finding an understanding. The translator and the reader will "meet" indirectly via the translation, translator's foreword, or translation criticism, but there is little or no direct communication. In the view of the present study, it can be said that for the relationship to be more functional and more rewarding for the translator as well as for the reader, both parties should know each other better and be aware of each other's existence. This would entail that the translator was visible alongside the translation and visible in society. There might also be a need for more precise commissions. Activating the relationship between the translator and the reader might not automatically influence the translation process or its results or make them "better". However, since the majority of translations are assumingly meant for readers, and foreseeing the readers understanding is thus essential, I do not see how improving the relationship could have negative results.

It has not been my objective or the objective of this study to say that translations at the moment are not functional or that there is any general need of improvement. Neither have I wanted to state that all translations would always have to be made at the reader's terms. The view of the present study has been that a dialogue with the reader will give the translator a more complete picture of what he or she needs to take into consideration while translating. If the translator was aware of who most likely would be reading the translation, he or she could apply this knowledge

to the translation accordingly. Similarly, if the reader was aware of the translator's existence, and knew the basics of the translation process, the possible foreignness of the translation, or differences between the source text and the translation would be explained and perhaps also tolerated more easily.

The purpose of the present study has been to search for answers to questions about the translator's relationship with the reader. On the basis of the study, it can be said that the relationship is a multidimensional and important part of the translation process, but at the same time something that has not yet been studied at length within the field of translation studies. The present study has shown what the relationship can be, but it has not shown all it can be. Thus, I am willing to propose that further research in this subject is called for. It is also important to remember that the present study has been defined in its scope and has not been able to take on all the questions that have risen from the subject. The study has concentrated on the translators of pragmatic texts and literature, while translators of audiovisual texts, for example, have been left out. The reader's perspective has also been studied only superficially. In order to form a complete picture of the relationship between the translator and the reader, all these remaining aspects will have to be studied as well. The absence of the reader, and the impact it might have on the translator's motivation is also an interesting subject for further research. All in all, the relationship between the translator and the reader is a very rewarding and useful perspective from which to study translation; it tells us not only about the translation process, reception, or translator's visibility, but also about the nature of translation in general.